

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ἡ Ἐκκλησία Θεσσαλονίκης καὶ οἱ δύο ἐπιστολὲς πρὸς Θεσσαλονικεῖς*

ΧΡΗΣΤΟΥ Κ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ**

Τὸ θέμα ποῦ θὰ μὲ ἀπασχολήσει στὴν παροῦσα μελέτη, εἶναι: Ὁ ἀπόστολος Παῦλος, ἡ Ἐκκλησία Θεσσαλονίκης καὶ οἱ δύο πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολές. Λόγω τῆς εὐρύτητας τοῦ θέματος θὰ προσπαθῶ νὰ παρουσιάσω δύο βασικὲς πτυχὲς στηριζόμενος στὶς μαρτυρίες τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου καὶ στὶς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων: α) Θὰ ἐπιχειρήσω μίαν ἱστορικοθεολογικὴ προσέγγιση τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀποστόλου Παύλου προσπαθώντας νὰ ἐρμηνεύσω τὴν μετάβασή του ἀπὸ τὸν Ἰουδαϊσμὸ στὸν Χριστιανισμὸ δίνοντας ἰδιαίτερη ἔμφαση στὴν οἰκουμενικὴ ἀποστολὴ τοῦ ἀποστόλου τῶν ἐθνῶν. β) Στὴ συνέχεια θὰ ἐστιάσω τὴν ἔρευνά μου στὸ ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς ἀποστολῆς στὰ ἔθνη ποῦ εἶχε ὡς συνέπεια καὶ τὴ συγκρότηση τόσο τῆς πρώτης χριστιανικῆς κοινότητος τῆς Θεσσαλονίκης ὅσο καὶ τὴν ἀποστολὴ τῶν δύο ἐπιστολῶν πρὸς Θεσσαλονικεῖς.

1. Ἱστορικοθεολογικὴ προσέγγιση τῆς προσωπικότητος καὶ τοῦ ἔργου τοῦ ἀποστόλου Παύλου

α. Ὁ Ἑβραῖος τῆς διασπορᾶς Σαοὺλ

«Παῦλον τὸν τῆ φρονήσει τῶν οὐρανίων μετέωρον καὶ τῆ καταφρονήσει τῶν ἐπιγείων μετάρσιον, τὸν θεοληπτον νοῦν, τὴν χριστοκίνητον γλώτταν, τὸν ὠραιότατον κάλαμον τοῦ ὀξυγράφου γραμματέως, τὸν καλλιγραφήσαντα τῆ Ἐκκλη-

* Πρόκειται γιὰ διευρυμένη μορφή εισηγήσεως ποῦ πραγματοποιήθηκε στὶς 29-31/10/2009 στὴν Ἱερά Βασιλική, Πατριαρχικὴ καὶ Σταυροπηγιακὴ Μονὴ Βλατάδων Θεσσαλονίκης στὰ πλαίσια τοῦ Διεθνoῦς Ἐπιστημονικοῦ Συμποσίου «Χριστιανικὴ Θεσσαλονίκη», μὲ θέμα: «Ὁ ἀπόστολος Παῦλος, ἡ Ἐκκλησία Θεσσαλονίκης καὶ οἱ δύο ἐπιστολὲς πρὸς Θεσσαλονικεῖς».

** Ὁ Χρῆστος Οἰκονόμου εἶναι Καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.

σία τῆς ἀληθείας τὰ δόγματα, τὸ ἐν τῇ χειρὶ τοῦ δυνατοῦ θεοχάλκευτον βέλος, τὸ τῇ καρδίᾳ τοῦ κοσμοκράτορος τοῦ σκότους καιρίαν ἐμπήξαν τὴν πληγὴν, τὴν ἀπὸ Ἱερουσαλήμ καὶ κύκλω, μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ, μᾶλλον δὲ μέχρι τῶν περάτων τῆς γῆς, φανεῖσαν ἀστραπὴν, τὴν διειδεστάτην καὶ μεγάλοθρονον φωνὴν τῆς θείας βροντῆς, τὴν ἐν τῷ μυστικῷ τροχῷ τοῦ Εὐαγγελίου, τῷ κατὰ πάσης κυλισθέντι τῆς Οἰκουμένης κηρύξασαν».

Μὲ αὐτὰ τὰ λόγια ὁ ἱερός Χρυσόστομος περιγράφει τὴν προσωπικότητα τοῦ ἀποστόλου Παύλου καὶ ἐγκωμιάζει τὸ ἔργο ποὺ ἐπιτέλεσε «ἀπὸ Ἱερουσαλήμ μέχρι τῶν περάτων τῆς γῆς»¹. Ὅπως σημειώνει στὴν αὐτοβιογραφία του ὁ Παῦλος, ἦταν γνήσιος Ἰσραηλίτης, Ἑβραῖος γέννημα θρέμμα, ἀπόγονος τοῦ Ἀβραάμ «ἐκ σπέρματος Ἀβραάμ» (Ρωμ. 11, 1)². Περιτιμήθηκε βρέφος ὀκτῶ ἡμερῶν καὶ καταγόταν ἀπὸ τὴ φυλὴ Βενιαμίν· «περιτομὴ ὀκταήμερος, ἐκ γένους Ἰσραήλ, φυλῆς Βενιαμίν, Ἑβραῖος ἐξ Ἑβραίων, κατὰ νόμον Φαρισαῖος» (Φιλ. 3, 5)³. Προερχόταν «ἐκ γένους Ἰσραήλ», δηλ. ἐξ οἴκου Ἰσραήλ (πρβλ. Ματθ. 10, 6. 15, 24. Πράξ. 2, 36), ἀπὸ τὸν λαὸ τοῦ Θεοῦ, τὸν λαὸ τῆς Διαθήκης. Χρησιμοποιεῖ γιὰ τὸν ἑαυτό του τὸν ὄρο «Ἑβραῖος ἐξ Ἑβραίων» (Φιλ. 3, 5. πρβλ. Β΄ Κορ. 11, 22) τονίζοντας ὅτι ὄχι μόνο προερχόταν ὁ ἴδιος ἐκ γένους Ἰσραήλ, ἀλλὰ παρέμεινε πιστὸς σ' ὅλες τὶς παραδόσεις καὶ τὰ ἥθη τοῦ λαοῦ του. Αὐτὸ τοῦ ἐξασφάλιζε τὴν καύχηση γιὰ τὴν προκοπὴ του στὸν Ἰουδαϊσμὸ περιο-

1. ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Εἰς τὸν Ἅγιον Παῦλον*, PG 50, 473 ἐξ. Ὁ Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης στὴν ἐρμηνεῖα τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου ὑπογραμμίζει ἰδιαίτερα τὴ συμβολὴ τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου στὴν κατανόηση τῶν ἐπιστολῶν. Πρβλ. ΟΣΙΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΤΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ, *Ἐρμηνεῖα εἰς τὰς ἰδ' ἐπιστολάς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου*, τόμ. Α', σσ. 43-44 καὶ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΧΡ. Κ., «Ὁ Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης ὡς ἐρμηνευτὴς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου», στὸ *Καينὴ Διαθήκη καὶ Ἐρμηνευτὲς Πατέρες, Βιβλικὲς Μελέτες 1*, Θεσσαλονίκη 2010, σσ. 329-410.

2. Σχόλια στὸ στίχο βλ. BARRETT C. K., *The Epistle to the Romans*, London 1957, σ. 207 ἐξ. Σχολιάζοντας ὁ ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΣ ΚΥΡΟΥ, *Ἐρμηνεῖα τῆς πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολῆς*, PG 82, 172 σημειώνει: «Ἐξ ἐκείνης γὰρ καὶ γὼ τῆς ρίζης ἐβλάστησα, καὶ τὸν Ἀβραάμ ἀνὴρ πρόγονον, καὶ τὸν Βενιαμίν φύλαρχον, καὶ τῆ τοῦ Ἰσραήλ προσηγορίᾳ σεμνύνομαι».

3. Σχόλια στὸ στίχο βλ. ΚΑΡΑΒΙΔΟΠΟΥΛΟΥ ΙΩ. Δ., *Ἀποστόλου Παύλου ἐπιστολὲς πρὸς Ἐφεσίους, Φιλιππησίους, Κολοσσαεῖς, Φιλήμονα*, Θεσσαλονίκη 1981, σ. 340 ἐξ. Ὁ Παῦλος κάνει ἀναφορά στὰ προχριστιανικὰ προτερήματά του γιὰ νὰ ἀποδείξει ὅτι εἶναι γνήσιος Ἰσραηλίτης. Περιτιμήθηκε βρέφος ὀκτῶ ἡμερῶν, σύμφωνα μὲ τὶς διατάξεις τοῦ Μωσαϊκοῦ Νόμου (Γέν. 17, 2, Λευιτ. 12, 3), γεννήθηκε Ἰσραηλίτης ἀπὸ τὴ φυλὴ Βενιαμίν, ἦταν Ἑβραῖος γέννημα θρέμμα καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐξήγηση τοῦ Νόμου ἀνήκε στὴν τάξη τῶν Φαρισαίων. Ἑβραῖοι στὴν Π.Δ. ἦσαν οἱ Ἰσραηλίτες. Παρόλο ποὺ ἦταν Ἑβραῖος τῆς διασποράς, παρέμεινε ἀπόλυτα συντηρητικὸς σύμφωνα μὲ τοὺς Ἑβραῖους τῆς Παλαιστίνης.

σότερο από πολλούς συνομηλικούς συμπατριώτες του· «καὶ προέκοπτον ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ ὑπὲρ πολλοὺς συνηλικιώτας ἐν τῷ γένει μου, περισσοτέρως ζηλωτῆς ὑπάρχων τῶν πατρικῶν μου παραδόσεων» (Γαλ. 1, 14)⁴.

Γνώριζε τὴν ἑβραϊκὴν παράλληλα μὲ τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἀφοῦ γεννήθηκε καὶ ἀνατράφηκε στὴ διασπορά. Ὡς πρὸς τὴν ἐξήγηση τοῦ Νόμου ἀνῆκε στοὺς Φαρισαίους⁵, γι' αὐτὸ διακρινόταν γιὰ τὴν αὐστηρὴ τήρηση τοῦ γραμματοῦ τοῦ Νόμου· «κατὰ δικαιοσύνην τὴν ἐν νόμῳ γενόμενος ἄμεμπτος» (Φιλ. 3, 6)⁶. Γι' αὐτὴν του τὴν ιδιότητα ἐπικαλεῖται μάλιστα τὴν μαρτυρία τῶν συμπατριωτῶν του ὅτι ἔζησε σύμφωνα μὲ τίς ἀρχές τῆς πιὸ αὐστηρῆς παράταξης τῆς ἰουδαϊκῆς θρησκείας· «προγινώσκοντες μὲ ἄνωθεν, ἐὰν θέλωσι μαρτυρεῖν, ὅτι κατὰ τὴν ἀκριβεστάτην αἴρεσιν τῆς ἡμετέρας θρησκείας ἔζησα Φαρισαῖος» (Πράξ. 26, 5)⁷.

4. Πέρα ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τῆς καταγωγῆς ποὺ ἀνέφερε ὁ Παῦλος προχωρεῖ στὸ στίχο αὐτὸ νὰ καυχήθῃ ὅτι πρὶν ἀπὸ τὴν κλήση στὸ Χριστιανισμὸ πρόκοβε στὸν Ἰουδαϊσμὸ πιὸ πολὺ ἀπὸ πολλοὺς συνομηλικούς συμπατριώτες του, γιὰτὶ εἶχε ζῆλο στὶς πατρογονικῆς του παραδόσεις. Περισσότερα γιὰ τὸ θέμα τῆς καύχησης τοῦ Παύλου βλ. ΑΓΟΥΡΙΔΗ Σ., «Ἡ καύχησης τοῦ Ἀποστόλου Παύλου πρὸ τῆς ἐπιστροφῆς καὶ μετὰ ταύτης», στὰ *Βιβλικὰ Μελετήματα* (τεύχ. Α'), Θεσσαλονίκη 1966, σσ. 87-109.

5. Οἱ Φαρισαῖοι ἀνέπτυξαν ἕνα κίνημα, περίπου τὸ 150 π.Χ., ποὺ στόχευε στὴν ἀνάγκη τῆς ἀκριβοῦς ἐρμηνείας τῶν διατάξεων τοῦ Νόμου (τῆς Τορᾶ). Ἦταν ἀντίθετοι στὸ ἑλληνικὸ πνεῦμα καὶ τηροῦσαν τόσο τὴν ἀργία τοῦ Σαββάτου, ὅσο καὶ τὴν καθαρότητα στὰ τελετουργικὰ γεύματα. Ἦταν προσκολλημένοι στὶς παραδόσεις τῶν πατέρων τους καὶ ἰδιαίτερα στὴν προφορικὴ παράδοση, στὸν προφορικὸ Νόμο. Ἡ Φαρισαϊκὴ σχολὴ προερχόταν ἀπὸ ἀνθρώπους τῆς μεσσίας κοινωνικῆς τάξης. Ἡ φανατικὴ τήρηση τῆς προφορικῆς Τορᾶ, τοῦ Νόμου, ἦταν ἡ αἰτία τῆς σύγκρουσής τους μὲ τὸν Ἰησοῦ, ὅπως μαρτυροῦ ἡ Κ.Δ. Περισσότερα γιὰ τοὺς Φαρισαίους βλ. ΖΑΡΡΑ ΚΩΝ. Θ., *Ἱστορία τῆς ἐποχῆς τῆς Καινῆς Διαθήκης*, Ἀθήνα 2005, σσ. 394-409. Πρβλ. STEMBERGER G., *Jewish Contemporaries of Jesus: Pharisees, Saducees, Essenes*, Minneapolis, Fortress Press 1995. BAUMGARTEN ALB. I., «The Pharisaic Paradosis», *HThR* 80 (1987), 63-77. GOWAN D., *Bridge Between the Testaments: A Reappraisal of Judaism from the Exile to the Birth of Christianity*, Pickwick 1986.

6. Βλ. σχετικὰ σχόλια τοῦ GOGUEL M., «Κατὰ δικαιοσύνην τὴν ἐν νόμῳ γενόμενος ἄμεμπτος», *JBL* 53 (1934), 257-267. Τὸ γεγονός ὅτι ἦταν ἄμεμπτος σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ τὴν τήρηση τοῦ Νόμου τὸν ὀδήγησε στὴν ζηλωτικὴ καταδίωξη τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ ὅρος τῆς καυχῆσεως τοῦ Παύλου «διώκω» τὴν Ἐκκλησία εἶναι *terminus technicus*, ὅπως ὑποστηρίζει καὶ ὁ ΚΑΡΑΒΙΔΟΠΟΥΛΟΣ ΙΩ., *ὄπ.π.*, σ. 341.

7. Ἀπὸ τὴ συγκεκριμένη ἀναφορὰ τῶν Πράξεων, ὅπου οἱ Φαρισαῖοι χαρακτηρίζονται ὡς «αἴρεση», δὲ μποροῦμε νὰ μιλοῦμε γιὰ ἀπλὴ «τάση τῶν Φαρισαίων». Πρβλ. ΖΑΡΡΑ ΚΩΝ. Θ., *ὄπ.π.*, σ. 394, ἀλλὰ γιὰ αὐστηρὴ τάξη, ὁμάδα ἢ παράταξη τῆς Ἰουδαϊκῆς θρησκείας, πρβλ. NEUSNER J. καὶ GREEN W. S., *Origins of Judaism: The Pharisees and other sects*, New York 1990. R. R. Marcus, «The Pharisees in the Light of Modern Scholarship», *Journal of Religion* 2

Τὰ στοιχεῖα τῆς αὐτοβιογραφίας τοῦ Παύλου, ὅπως παρουσιάζονται στίς ἐπιστολές του, συμπληρώνονται μὲ τίς πληροφορίες τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων, οἱ ὁποῖες μαρτυροῦν πὼς ἦταν Ἰουδαῖος γεννημένος στὴν Ταρσό τῆς Κιλικίας, πολίτης μιᾶς ξακουστῆς πόλης, «οὐκ ἀσήμου πόλεως πολίτης» (Πράξ. 21, 39), ἀπὸ πατέρα Ρωμαῖο πολίτη, γι' αὐτὸ καὶ ὁ ἴδιος ἦταν Ρωμαῖος πολίτης ἀπὸ τὴ γέννησή του (Πράξ. 16, 37 καὶ 22, 28)⁸.

Ἀπολογούμενος ὁ Παῦλος πρὸς τοὺς συμπατριῶτες του, καὶ μάλιστα στὴν ἐβραϊκὴ, δηλ. τὴν ἀραμαϊκὴ γλῶσσα, ἀνέφερε κατηγορηματικὰ ὅτι ἦταν Ἰουδαῖος, γεννημένος στὴν Ταρσό τῆς Κιλικίας, μεγαλωμένος ὁμως στὰ Ἱεροσόλυμα. Εἶχε δάσκαλο τὸν ξακουστὸ νομοδιδάσκαλο Γαμαλιήλ (Πράξ. 9, 34 καὶ 22, 3), πού τοῦ δίδαξε μὲ κάθε ἀκριβεία τὸν Μωσαϊκὸ νόμο τῶν πατέρων του. Γι' αὐτὸ καὶ ἀγωνίστηκε μὲ ζήλο γιὰ τὸν Θεό, ὅπως κάνουν ὅλοι οἱ συνειδητοὶ Ἰουδαῖοι: «ἐγὼ μὲν εἰμι ἀνὴρ Ἰουδαῖος, γεγεννημένος ἐν Ταρσῷ τῆς Κιλικίας ἀνατεθραμμένος δὲ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ παρὰ τοὺς πόδας Γαμαλιήλ, πεπαιδευμένος κατὰ ἀκριβείαν τοῦ πατρῶου νόμου, ζηλωτῆς ὑπάρχων τοῦ Θεοῦ καθὼς πάντες ὑμεῖς ἐστε σήμερον» (Πράξ. 22, 3)⁹. Σύμφωνα μὲ τίς πληροφορίες τῶν

(1952), 153-164. ZEITLIN S., «The Pharisees: A Historical Study», *JQR* 52 (1961), σσ. 97-129. Σχόλια στὸ στίχο Πράξ. 26, 5 βλ. DUNN J. D. G., *The Acts of the Apostles*, Pennsylvania 1996, σ. 326. BRUCE F. F., *The Acts of the Apostles*, Michigan *1975.

8. Σὲ δύο περιπτώσεις ὁ συγγραφέας τῶν Πράξεων παρουσιάζει τὸν Παῦλο ὡς Ρωμαῖο πολίτη. Στὴν πρώτη, Πράξ. 16, 37-38, ὅταν οἱ ἄρχοντες ἔστειλαν τοὺς κλητῆρες στὸν δεσμοφύλακα γιὰ νὰ ἀπολύσει τὸν Παῦλο καὶ τὸν Σίλα ἀπὸ τὴ φυλακὴ τῶν Φιλίππων, ὁ Ἀπόστολος ἀρνήθηκε ἐπικαλούμενος τὴν ιδιότητα τοῦ Ρωμαίου πολίτη: «ὁ δὲ Παῦλος ἔφη πρὸς αὐτούς· δείρναντες ἡμᾶς δημοσίᾳ ἀκατακρίτους, ἀνθρώπους Ρωμαίους ὑπάρχοντας, ἔβαλον εἰς φυλακὴν καὶ νῦν λάθρα ἡμᾶς ἐκβάλλουσιν; οὐ γὰρ, ἀλλὰ ἐλθόντες αὐτοὶ ἡμᾶς ἐξαγαγέτωσαν. ἀνήγγειλαν δὲ τοῖς στρατηγοῖς οἱ ραβδοῦχοι τὰ ῥήματα ταῦτα καὶ ἐφοβήθησαν ἀκούσαντες ὅτι Ρωμαῖοι εἰσιν». Στὴ δευτέρῃ περίπτωση Πράξ. 22, 28 κατὰ τὴ συνομιλία τοῦ Παύλου μὲ τὸν Ρωμαῖο διοικητὴ στὰ Ἱεροσόλυμα. Ὅταν ἔδεναν τὸν Παῦλο μὲ τοὺς ἱμάντες, εἶπε στὸν ἀξιωματικὸ, τὸν ἐκατόνταρχο: «εἰ ἄνθρωπον Ρωμαῖον καὶ ἀκατάκριτον ἔξεστιν ὑμῖν μαστίζειν; ἀκούσας δὲ ὁ ἐκατόνταρχος, προσελθὼν ἀπήγγειλε τῷ χιλιάρχῳ λέγων· ὅρα τί, μέλλεις ποιεῖν· ὁ γὰρ ἄνθρωπος οὗτος Ρωμαῖός ἐστι. Προσελθὼν δὲ ὁ χιλιάρχος εἶπεν αὐτῷ· λέγε μοι εἰ σὺ Ρωμαῖός εἶ· ὁ δὲ ἔφη· ναί· ἀπεκρίθη τε ὁ χιλιάρχος· ἐγὼ πολλοῦ κεφαλαίου τὴν πολιτείαν ταύτην ἐκτησάμην· ὁ δὲ Παῦλος ἔφη· ἐγὼ δὲ καὶ γεγέννημαι» (Πράξ. 22, 25-28).

9. Σχετικὰ μὲ τὴν περίοδο πρὸ τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ Παύλου στὸ Χριστὸ βλ. ΑΓΟΥΡΙΑΝ Σ. ΧΡ., *Παῦλος. Σκιαγράφημα τῆς ζωῆς, τοῦ ἔργου καὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἀποστόλου*, Ἀθῆνα 1966, σ. 3 ἐξ. Σχόλια στὸ στίχο βλ. HAENCHEN E., *The Acts of the Apostles. A Commentary*, Oxford 1971, σ. 624 ἐξ. CONZELMANN H., *Acts of the Apostles*, Philadelphia 1987, σ. 186. J. D. G. Dunn, *ὁπ.π.*, σ. 293 ἐξ.

Ἀποκρύφων Πράξεων Βαρνάβα, στὰ Ἱεροσόλυμα εἶχε συμφοιτητὴ τὸν Κύπριο Λευίτη¹⁰. Αὐτὸ βοηθᾷ στὴν κατανόηση τόσο τῆς παρέμβασης τοῦ Βαρνάβα γιὰ νὰ παρουσιαστῆ ὁ διώκτης Σαοῦλ στοὺς Ἀποστόλους (Πράξ. 9, 26-30) ὅσο καὶ τῆς παραπέρα συνεργασίας τους (Πράξ. 13, 1 ἐξ. πρβλ. Α΄ Κορ. 9, 6. Γαλ. 2, 1.9, Κολ. 4, 10).

Ὅλα τὰ παραπάνω στοιχεῖα δείχνουν ὅτι ὁ Σαοῦλ ἦταν ἓνας φανατικὸς ζηλωτῆς Ἰουδαῖος, ὅποτε ἦταν πολὺ φυσικὸ νὰ ἐπιδοθεῖ στὴν καταδίωξη τῆς πίστεως τῶν χριστιανῶν μέχρι θανάτου. Εἶναι σαφὲς πὼς ἡ ἰουδαιοκεντρικότητα¹¹ τοῦ Παύλου ἀποτελεῖ τὴν κύρια αἰτία τοῦ διωκτικοῦ του ἔργου, ἐναντίον τῶν Χριστιανῶν. Τὸ πρόβλημα ποὺ παραμένει πρόκληση στὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα εἶναι ἡ μετάβαση τοῦ Σαοῦλ στὴν οἰκουμενικὴ ἀποστολὴ τοῦ εὐαγγελίου. Αὐτὸ τὸ θέμα θὰ προσεγγίσουμε στὴ συνέχεια.

β. Ὁ Σαῦλος διώκτης τῶν Χριστιανῶν

Ὁ Λουκᾶς εἰσάγει τὸν Παῦλο στὶς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων τὴ στιγμὴ τοῦ λιθοβολισμοῦ τοῦ πρωτομάρτυρα Στεφάνου (Πράξ. 7, 58). Τὸ ἐξαγριωμένο πλῆθος ἔσυρε τὸν ἑλληνιστὴ διάκονο ἔξω ἀπὸ τὴν πόλη καὶ τὸν λιθοβολοῦσε: «κράξαντες δὲ φωνῇ μεγάλῃ συνέσχον τὰ ὄψα αὐτῶν καὶ ὄρμησαν ὁμοθυμαδὸν ἐπ' αὐτὸν καὶ ἐκβαλόντες ἔξω τῆς πόλεως ἐλιθοβόλουν» (Πράξ. 7, 57-58). Οἱ μάρτυρες κατηγορίας, ποὺ σύμφωνα μὲ τὸν Μωσαϊκὸ νόμο θὰ ἔριχναν πρῶτοι τὶς πέτρες, ἀπέθεταν τὰ ροῦχα τους στὰ πόδια τοῦ νεαροῦ Σαύλου· «καὶ οἱ μάρτυρες ἀπέθεντο τὰ ἱμάτια αὐτῶν παρὰ τοὺς πόδας νεανίου καλουμένου Σαύλου» (Πράξ. 7, 58)¹². Γιὰ νὰ μὴν ἀφήσει ὁ Λουκᾶς περιθώρια νὰ ἀμφισβητήσῃ

10. Βλ. *Acta Sanctorum*, Iunii, τόμ. II, σ. 439: «ἐπειδὴ καὶ αὐξήσας ὁ Βαρνάβας ἐγένετό πως, ἀνήγαγον οἱ γονεῖς εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ παρέδωκαν αὐτὸν μαθεῖν τὸν νόμον ἀκριβῶς καὶ τοὺς προφήτας παρὰ τοὺς πόδας Γαμαλιήλ· εἶχε καὶ τὸν Παῦλον συμφοιτητὴν, Σαῦλον τέως ὀνομαζόμενον».

11. σχετικὰ τὸ ἄρθρο μου «Ἀπὸ τὴν Ἰουδαϊκὴ ἐνδοστρέφεια στὴν οἰκουμενικὴ ἀποστολὴ τοῦ Παύλου», στὴν *Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίδα τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, τοῦ *Τμήματος Θεολογίας* 5 (1997), 65-79 ποὺ εἶναι ἀφιερωμένη στὸν Καθηγητὴ Ν. Ζαχαρόπουλο καὶ τὸ ἀγγλικὸ κείμενο «St. Paul: From Jewish Introversio to His Ecumenical Mission».

12. Γιὰ τὰ γεγονότα τοῦ λιθοβολισμοῦ τοῦ πρωτομάρτυρα Στεφάνου, βλ. SIMON M., *St. Stephen and the Hellenists*, London 1956, σ. 23 ἐξ. WILSON S. G., *The Gentiles and the Gentile Mission in Luke-Acts*, Cambridge 1973, σ. 129 ἐξ. Σχόλια στοὺς στίχους 7, 57-58 βλ. ΠΑΝΑΓΟ-

κανείς την ουσιαστική συμμετοχή του Σαύλου στο λιθοβολισμό, προσθέτει άμεσως ότι επικροτούσε τη θανάτωση του Στεφάνου· «*Σαῦλος δὲ ἦν συνευδοκῶν τῇ ἀναιρέσει αὐτοῦ*» (Πράξ. 8, 1)¹³. Σχολιάζοντας ο ἱερός Χρυσόστομος αὐτὴ τὴ συντακτικὴ παρέμβαση τοῦ Λουκᾶ ἐπισημαίνει ὅτι ἡ προοπτικὴ αὐτῆς τῆς ἀναφορᾶς εἶναι νὰ φανεῖ ἡ παρέμβαση τοῦ ἰδίου τοῦ Θεοῦ στὴ ζωὴ τοῦ Παύλου καὶ ἡ μεταστροφή τοῦ διώκτη στὸ ἔργο τοῦ εὐαγγελισμοῦ. Ἀσφαλῶς, σ' αὐτὴ τὴ φάση τοῦ λιθοβολισμοῦ τοῦ Στεφάνου, τονίζει ὁ ἱερός Χρυσόστομος¹⁴, ὄχι μόνον δὲν πίστεψε ὁ Σαῦλος, ἀλλὰ συμφώνησε καὶ συμπορεύτηκε μὲ τοὺς πρωτεργάτες τοῦ λιθοβολισμοῦ.

ΠΟΥΛΟΥ ΙΩ., *Θεολογικὸ ὑπόμνημα στὶς Πράξεις Ἀποστόλων, Μέρ. Α΄: κεφ. 1-8, 3*, Ἀθήνα 1984, σ. 225 ἐξ. Ὁ λιθοβολισμὸς ἦταν ἡ κατάλληλη ποινὴ γιὰ τὴ βλασφημία· βλ. *Λευιτ.* 24, 11-16 καὶ λάμβανε χώρα ἐκτὸς τῶν τοιχῶν τῆς πόλεως· βλ. *Ἀριθμ.* 15, 35-36. Ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ Σαύλου ὡς νεανίου ἀπασχόλησε τοὺς ἐρμηνευτές. Κατὰ τὸν ΤΡΕΜΠΕΛΑ ΠΑΝ., *Ἐπίμνημα εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων*, Ἀθήνα 1955, σ. 259, «νεανίας» σημαίνει νέον ἄνδρα ἡλικίας μεταξὺ 25 καὶ 45 ἐτῶν. Ὁ NEIL W., *The Acts of the Apostles*, London 21987, σ. 118, ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Παῦλος ἦταν λίγο πάνω ἀπὸ τριάντα, καὶ συνεπῶς ἦταν συνομήλικος μὲ τὸν Ἰησοῦ. Ὁ BARRETT C. K., *The Acts of the Apostles*, vol. 1, Edinburg 1994, σ. 386, στηριζόμενος στὸ Φίλωνα ὑποστηρίζει ὅτι ὁ νεανίας εἶναι κάτι μεταξὺ «πρωτογένειου» καὶ «τέλειου ἀνδρός». Ὁ SCHMITHALS W., *Die Apostelgeschichte des Lukas*, Zurich 1982, σ. 74 ὑποστηρίζει ὅτι σκόπιμα ὁ Λουκᾶς χαρακτηρίζει τὸν Παῦλο ὡς νεανία, γιὰ τὴν ἐλαχιστοποίησιν τὴν ἐνοχίᾳ του.

13. Προκειμένου νὰ μὴ μείνει καμιά ἀμφιβολία γιὰ τὴν ἐνσυνείδητη συμμετοχὴ τοῦ νεαροῦ διώκτη στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν ἐξόντωση τῶν ὁπαδῶν τῆς νέας πίστεως, τονίζεται στὶς Πράξεις μὲ σαφήνεια ἡ σύμφωνη γνώμη του γιὰ τὸν λιθοβολισμὸ τοῦ πρωτομάρτυρα. Ἐξῆλλου καὶ ὁ ἴδιος ὁ Παῦλος ἀποδέχεται στὴ συνέχεια τῶν Πράξ. 22, 20: «*καὶ ὅτε ἐξεκύνετο τὸ αἷμα Στεφάνου τοῦ μάρτυρός σου, καὶ αὐτὸς ἤμην ἐφεστῶς καὶ συνευδοκῶν καὶ φυλάσσων τὰ ἱμάτια τῶν ἀναιρούντων αὐτόν*». Πρὸβλ. COUSINS P., «Stephen and Paul», *EQ* 33 (1961), 157-162. Ὁ HAENCHEN E., *The Acts of the Apostles*, σ. 293 ὑποστηρίζει ὅτι τὸ «*ἦν συνευδοκῶν*» περιγράφει μίαν στάση ζωῆς τοῦ Παύλου καὶ ὄχι στιγμιαία ἀντίδραση. Τὴν ἴδια ἄποψη ἐκφράζει καὶ ὁ BARRETT C. K., *The Acts of the Apostles*, σ. 388 καὶ ὁ G. Schneider, *Die Apostelgeschichte*, Freiburg 1982, σ. 478, τονίζοντας ὅτι ὁ Παῦλος «*ἦν συνευδοκῶν*» καὶ ἐξακολούθησε νὰ ὑποστηρίξει τὸ θέμα τοῦ διωγμοῦ ὅπως ἀποδεικνύεται καὶ στὴ συνέχεια. Κατὰ τὸν ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟ ΙΩ., *Θεολογικὸ ὑπόμνημα στὶς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων*, σ. 226, παρόλο ποὺ ὁ ρόλος τοῦ νεανία Σαύλου ἦταν παθητικὸς, γιὰ τὸ πρόσεχε ἀπλᾶ τὰ ροῦχα του, ποὺ εἶχαν ρίξει στὰ πόδια του οἱ ἐκτελεστὲς τοῦ Στεφάνου, ὥστόσο συνευδοκοῦσε καὶ αὐτὸς στὴν ἀναιρέση τοῦ μάρτυρα, ἐνῶ ἀργότερα ἐμφανίζεται ὡς μανιώδης διώκτης τῶν χριστιανῶν.

14. Ὁ ΙΕΡΟΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, *Ἐπίμνημα εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων*, PG 60, 142 τονίζει: «*ὄρα, πῶς ἀκριβῶς τὰ περὶ τοῦ Παύλου διηγεῖται, ἵνα σοὶ δεῖξῃ ἐπ' αὐτῷ ἔργον Θεοῦ γεγόμενον μετὰ ταῦτα. Τέως δὲ οὐ μόνον ἐκεῖνος οὐ πιστεύει, ἀλλὰ καὶ μυρίαὶ αὐτὸν χερσὶ βάλλει τῶν φονέων*».

Ὁ Παῦλος σύμφωνα μὲ τίς μαρτυρίες τῶν Πράξεων, δὲν περιορίστηκε μόνο σὲ μίᾶ ἀπλή συνεργία στὸ λιθοβολισμό τοῦ Στεφάνου, οὔτε σὲ μίᾶ ἀπλή ἐπικρότηση τῆς θανάτωσης τοῦ πρωτομάρτυρα. Ξεκίνησε ὁ ἴδιος ἓνα διωκτικὸ ἔργο, τὸ ὁποῖο ἦταν ἀπόρροια τοῦ θρησκευτικοφυλετικοῦ φανατισμοῦ καὶ τοῦ ζήλου του στὶς πατρογονικὲς του παραδόσεις. Ρήμαζε τὴν Ἐκκλησίᾳ μπαίνοντας μὲ βία στὰ σπίτια, συλλαμβάνοντας καὶ κλείνοντας στὶς φυλακὲς ἄνδρες καὶ γυναῖκες: «*Σαῦλος δὲ ἐλυμαίνετο τὴν ἐκκλησίαν κατὰ τοὺς οἴκους εἰσπορευόμενος, σύρων τε ἄνδρας καὶ γυναῖκας παρεδίδου εἰς φυλακὴν*» (Πράξ. 8, 3· πρβλ. Πράξ. 22, 4)¹⁵. Ὁ Σαῦλος δίνει ἰδιαίτερη ἔμφαση στὴν τήρηση τοῦ Νόμου, πρὶν ἀπὸ τὴ μεταστροφή του, ὁπότε τὸ διωκτικὸ του ἔργο ἔχει μίᾶ θεολογικὴ τεκμηρίωση. Τὸ ρῆμα «*διώκω*» ποὺ χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τὸν Παῦλο (Α΄ Κορ. 15, 9. Γαλ. 1, 12. 23· πρβλ. Πράξ. 9, 4-5. 22, 4 κ.ἄ.) εἶναι χαρακτηριστικὸ τῆς δράσης του πρὶν ἀπὸ τὴ μεταστροφή του. Ἡ βαθύτερη αἰτία ποὺ ὁ Παῦλος ἐπιδόθηκε στὸ διωγμὸ τῆς Ἐκκλησίας ἦταν ἡ ἀφοσίωσή του στὸν ἰουδαϊκὸ Νόμο¹⁶.

Αὐτὴ ἡ στάση τοῦ Σαῦλου ἐναντίον τῶν χριστιανῶν, ἀποτελεῖ πραγματικὸ σταθμὸ στὴ ζωὴ του, γι' αὐτὸ καὶ δὲν παραλείπει νὰ τὴν ἀναφέρει συχνὰ στὶς Ἐπιστολὲς του. Συγκεκριμένα στὴν πρὸς Γαλάτας ἐπιστολὴ κάνει λόγο γιὰ τὴ

15. Ὁ Nock A. D., *St. Paul*, Oxford 1955, σ. 73 ὑποστηρίζει ὅτι ἡ διωκτικὴ μαγία τοῦ Παύλου κατὰ τῶν χριστιανῶν ὀφείλεται σὲ μίᾶ ἐσωτερικὴ του παρόρμηση ἐναντίον τῆς ἀληθείας τοῦ Χριστιανισμοῦ. Στὸν στίχο Πράξ. 8, 3 παρουσιάζει ὁ Λουκάς τὸν Παῦλο νὰ ἐπιβεβαιώνει τὸ «*συνευδοκῶν*» καὶ ὄχι τὴν παθητικὴν στάση του κατὰ τὸν λιθοβολισμό τοῦ Στεφάνου. Παρουσιάζεται ὡς μανιώδης ἐχθρὸς καὶ ὀργανωτὴς τῶν διώξεων κατὰ τῶν χριστιανῶν. Ἐχοντας ἐξουσιοδότηση ἀπὸ τὴν ἀρμόδια ἀρχή (πρβλ. Πράξ. 9, 2) εἰσέβαλλε, «*εἰσπορευόμενος*», στὰ σπίτια τῶν χριστιανῶν, συνελάμβανε ἄνδρες καὶ γυναῖκες καὶ τοὺς παρέδιδε σὲ δίκη γιὰ νὰ φυλακιστοῦν. Ὁ ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΣ ΙΩ., *Θεολογικὸ ὑπόμνημα στὶς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων*, σ. 229, ὑποστηρίζει πὼς ὁ Λουκάς μεγαλοποιεῖ τὴ διωκτικὴ δράση τοῦ Σαῦλου γιὰ νὰ ἐξάρει στὴ συνέχεια τὴ σημασίαν τῆς μεταστροφῆς του. Ὅμως ἡ πληροφορία αὐτὴ τοῦ Λουκά εἶναι ἀξιόπιστη ὅπως βεβαιώνει ὁ ἴδιος ὁ Παῦλος (Γαλ. 1, 13. 23. Α΄ Κορ. 15, 9. Φιλ. 3, 6. πρβλ. Α΄ Τιμ. 1, 13 καὶ Πράξ. 22, 4. 19. 26, 10). Ὁ Haenchen E., *The Acts of the Apostles*, σ. 294 ἔξ. προσπαθεῖ νὰ δώσει μίᾶ ἐξήγηση πὼς ὁ Λουκάς ἐμφανίζει τὸν Σαῦλο ἀπὸ ἓνα παθητικὸ μέτοχο στὸ λιθοβολισμό τοῦ Στεφάνου σὲ ἓνα φανατικὸ διώκτη καὶ συμπεραίνει ὅτι εἶναι θέμα πηγῶν τοῦ ἱεροῦ συγγραφέα γιὰ τίς δύο φάσεις. Ὁ BARRETT C. K., *The Acts of the Apostles*, σ. 393, θέτει τὸ ἐρώτημα τί ἐννοεῖ ὁ Λουκάς μὲ τὴ φράση «*ἐλυμαίνετο τὴν ἐκκλησίαν κατὰ τοὺς οἴκους εἰσπορευόμενος*». Ἄν δηλ. οἴκοι εἶναι τὰ σπίτια ἢ οἱ τόποι λατρείας τῶν χριστιανῶν καὶ καταλήγει στὸ συμπέρασμα ὅτι πρόκειται καὶ γιὰ τὰ δύο. Ὁ DUNN J. D. G., *The Acts of the Apostles*, σ. 106, ὑποστηρίζει ὅτι πρόκειται γιὰ διωγμὸ τῶν Χριστιανῶν σπῆτι μὲ σπῆτι.

16. Βλ. σχετικὰ MONTEFIORE C. G., *Judaism and St. Paul*, New York 1914, σ. 93, DAVIES W. D., *Paul and Rabbinic Judaism*, London 1962.

διαγωγή του αυτή. Αναφέρει πώς όσο ανήκε στην ιουδαϊκή θρησκεία, καταδίωκε με πάθος την Έκκλησία του Θεού και προσπαθούσε να την εξαφανίσει: «Ἦκούσατε γὰρ τὴν ἐμὴν ἀναστροφὴν πότε ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ, ὅτι καθ' ὑπερβολὴν ἐδίωκον τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ καὶ ἐπόρθουν αὐτήν» (Γαλ. 1, 13)¹⁷.

γ. Τὸ δίλημμα Νόμος ἢ Χριστός

Βρισκόμαστε μπροστά σὲ ἓνα ζηλωτὴ Ἰουδαῖο τυφλωμένο ἀπὸ τὶς προγονικές του παραδόσεις, ὅποτε τὸ διωκτικὸ του ἔργο ἐναντίον τῶν χριστιανῶν ἔχει βαθύτατο θεολογικὸ περιεχόμενο. Δὲν ὑπάρχουν ἄλλοι λόγοι στοὺς ὁποίους μπορούμε νὰ ἀποδώσουμε τὴ στάση αὐτὴ τοῦ Παύλου ἀπέναντι στὴν Ἐκκλησία. Ἡ πεποίθησή του ἦταν ὅτι μόνον ὁ Νόμος σώζει καὶ σὲ καμιά περίπτωση ὁ Χριστός. Γι' αὐτό, ἦταν πολὺ φυσικὸ, τὴν ὁμιλία τοῦ Στεφάνου (Πράξ. 7, 1-53)¹⁸ νὰ τὴν ἐκλάβει ὡς βλασφημία ἐναντίον τοῦ Ναοῦ καὶ τοῦ Νόμου. Αὐτὴ

17. Σχόλια γιὰ τὴν ἠθικὴ στάση τοῦ Παύλου ἀπέναντι στὸν Ἰουδαϊσμὸ καὶ τὴν Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ βλ. RIDDERBOS H. N., *The Epistle of Paul to the Churches of Galatia*, Michingan 1981, σ. 59 ἔξ. Γιὰ τὸ διωκτικὸ ἔργο τοῦ Παύλου πρβλ. Α' Κορ. 15, 9. Φιλ. 3, 6. Α' Τιμ. 1, 13. Πράξ. 8, 1-3. 9, 1-2. 4-5. 22, 4-5. 7-8. 26, 9-11. 14-15. Γιὰ τὴν ἔννοια τῆς Ἐκκλησίας βλ. CABBELL J. Y., «The Origin and Meaning of the Christian Use of the word ΕΚΚΛΗΣΙΑ», *JThS* 49 (1948), 130-142. Ὁ ΠΕΡΟΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, *Ἐπίτομη εἰς τὴν πρὸς Γαλάτας ἐπιστολήν*, PG 61, 626, ὑπογραμμίζει μὲ γλαφυρὸ τρόπο τὸ διωκτικὸ ἔργο τοῦ Παύλου: «Ὁρᾷς πῶς ἕκαστον μετὰ ἐπιτάσεως τίθει, καὶ οὐκ αἰσχύνεται; Οὐ γὰρ ἀπλῶς ἐδίωκεν, ἀλλὰ μεθ' ὑπερβολῆς ἀπάσης, καὶ οὐκ ἐδίωκε μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπόρθει, τουτέστι, σβέσαι ἐπεχειρεῖ τὴν Ἐκκλησίαν, καταστρέφει, καθελεῖν, ἀφανίσαι· τοῦτο γὰρ πορθοῦντος ἔργον».

18. Ἀνάλυση τῆς ὁμιλίας τοῦ Στεφάνου Πράξ. 7, 1-53 καὶ ἐρμηνευτικὰ σχόλια βλ. BARRETT C. K., *The Acts of the Apostles*, σσ. 331-388, ὅπου καὶ πλούσια βιβλιογραφία. Ὁ DUNN J. D. G., *The Acts of the Apostles*, σσ. 89-101 διαρεῖ τὴν ἀπολογία τοῦ Στεφάνου σὲ τέσσερις ἐνότητες: α) Οἱ Πατριάρχες 7, 2-16, β) ὁ Μωϋσῆς 7, 17-43, γ) ὁ Ναὸς 7, 44-50, δ) Τελικὲς ἀνακοινώσεις 7, 51-53 καὶ τέλος τὸ μαρτύριο τοῦ Στεφάνου 7, 54-60. Ὁ NEIL W., *The Acts of the Apostles*, σσ. 107-118 ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ὁμιλία τοῦ Στεφάνου διαφοροποιεῖται ἀπὸ τοὺς Ἑσραῖους, τοὺς ὑπερορθοδόξους Ἰουδαιοχριστιανούς πού ὑποστηρίζονταν ἀπὸ τὸν ἀδελφόθεο Ἰάκωβο καὶ ἐμφανίζεται ὡς ριζοσπάτης ἑλληνιστῆς καὶ ὡς πραγματικὸς θεμελιωτῆς τῆς ἱεραποστολῆς στὰ ἔθνη. Μιλᾷ γιὰ τὴν ὑπέρβαση τῆς λατρείας τοῦ ναοῦ τῆς Ἱερουσαλὴμ, τὸν διαχωρισμὸ Ἰουδαϊσμοῦ καὶ Χριστιανισμοῦ καὶ τὴν διαφορὰ τῆς παλαιᾶς καὶ τῆς νέας πίστεως, ὅπως ἐκφράζεται ἀπὸ τὸν Παῦλο καὶ τὸν συγγραφέα τῆς πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῆς. Ὁ CONZELMANN H., *Acts of the Apostles*, θέτει δύο ἐρωτήματα γιὰ τὴν ὁμιλία τοῦ Στεφάνου: α) Πῶς μπορεῖ νὰ συνδυαστεῖ ἡ ὁμιλία τοῦ μαρτυρίου τοῦ πρωτομάρτυρα μὲ τὶς ἄλλες ὁμιλίες τοῦ βιβλίου τῶν Πράξεων καὶ β) Ποιὰ εἶναι ἡ ἀξία τῆς ἱστορικῆς πηγῆς. Ὡς πρὸς τὸ πρῶτο ἐρώτημα θεωρεῖ ὅτι πρόκειται γιὰ ὁμιλία πού συντάξε ὁ Λουκάς ἐπομένως ἀπαντᾶται καὶ ἔτσι καὶ τὸ δεῦτερο ἐρώτημα τῆς ἱστορικῆς ἀξίας τοῦ λόγου. Ὁ CONZELMANN H., ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ὁμιλία τοῦ Στεφάνου ἔχει σχέση

ἦταν καὶ ἡ αἰτία πὺν κήρυξε ὁ Σαῦλος ἕναν ἀμείλικτο διωγμὸν ἐναντίον τῶν χριστιανῶν. Φαίνεται ὅτι ὁ Ἰουδαῖος νεανίας ἀντιμετώπιζε ἕνα προκλητικὸ δίλημμα: Χριστὸς ἢ Νόμος. Ὅποτε, ὅσον καιρὸ βρισκόταν δέσμιος τῶν πατρογονικῶν του παραδόσεων (Γαλ. 1, 14) λειτουργοῦσε σύμφωνα μὲ τὴν ἰουδαϊκὴ ἀποκλειστικότητα τοῦ Νόμου, χωρὶς νὰ ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ δεῖ εὐρύτερα τὴν ὑπαρξὴ κάποιας ἐναλλακτικῆς λύσης στὸν Χριστό. Τὸ πρόβλημα ἦταν σωτηριολογικὸ, δηλ. ἂν ἡ σωτηρία ἐπιτυγχάνετο μὲ τὸν ἕναν ἢ τὸν ἄλλο τρόπο. Ὅποτε ὁ Σαοὺλ βρισκόταν ἐγκλωβισμένος στὴ σωτηρία διὰ τοῦ Νόμου¹⁹.

Ὁ Νόμος ἦταν ταυτὸσημος μὲ τὸν Ἰουδαϊσμό, ὁπότε ἀπόρριψη τοῦ Νόμου ἰσοδυναμοῦσε μὲ ἀπόρριψη τῆς ἴδιας τῆς θρησκείας του. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἀντίδρασή του τὸν ὀδήγησε μέχρι τὰ ὅρια τοῦ θανάτου καὶ κάθε ἄλλης ζηλωτικῆς θυσίας. Τὸ διωκτικὸ ἔργο γιὰ τὸν Ἰουδαῖο Σαοὺλ ἦταν ἔργο ζήλου, πίστεως καὶ ἀγάπης, ἀκόμη καὶ πρὸς τὰ θύματά του, τὰ ὁποῖα κατὰ τὴ γνώμη του, παρασύρθηκαν ἀπὸ τὸν Κύριο Ἰησοῦ τὸν Ναζωραῖο. Ἐπειδὴ οἱ χριστιανοὶ ἀναγνώρισαν τὸν Χριστὸ ὡς τὸν ἀναμενόμενο Μεσσία, ὅπως τὸν ἐξήγγειλαν οἱ προφῆτες, αὐτὸ ἀποτελοῦσε κατὰ τὸν Σαῦλο μιὰ παρερμηνεία τοῦ προφητικοῦ μηνύματος καὶ γι' αὐτὸ ὀδηγήθηκαν οἱ πιστοὶ σὲ μιὰ ἐθνικὴ προδοσία τοῦ λαοῦ τοῦ Ἰσραὴλ. Αὐτὸ τὸ θεολογικὸ ὑπόβαθρο ὅπλιζε τὸν Σαοὺλ μὲ φανατικὸ ζῆλο καὶ τὸν μετέβαλε σὲ ὑπερασπιστὴ ὄχι μόνο τῶν πατρικῶν του παραδόσεων ἀλλὰ ἀκόμη καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ Θεοῦ²⁰.

μὲ τὰ κείμενα τοῦ Qumran. Ὁ HAENCHEN E., *The Acts of the Apostles*, σσ. 271-293 ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Λουκᾶς χρησιμοποιεῖ τὴν ὁμιλία τοῦ Στεφάνου γιὰ νὰ ἀσκήσει τὴν πολεμικὴ του ἐναντίον τοῦ Ναοῦ καὶ τῆς λατρείας τοῦ ναοῦ. Πρὸβλ. FOAKES JACKSON F. J., «*Stephen's speech in Acts*», *JBL* 49 (1930), 283-6. KLIJN A. F. J., «*Stephen's speech*», *NTS* 2 (1957), 25-31.

19. Ὁ HULTGREN A., «*Paul's Pre-Christian Persecutions of the Church: Their purpose, locale and Nature*», *JBL* 95 (1976), 97-111, ἀπὸ τὴ μελέτη τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ κατέληξε στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ Παῦλος ἦταν ἕνας Φαρισαῖος νομοταγῆς καὶ ζηλωτῆς στὶς παραδόσεις τῶν πατέρων του (Γαλ. 1, 13-14. Φιλ. 3, 5-6) καὶ πῶς κάποιες ἐνέργειες πὺν ἀναλήφθηκαν ἀπὸ τὸν Παῦλο καὶ ἄλλους ἐναντίον τῆς Ἐκκλησίας, ἀντιπροσώπευαν γενικότερα τὴ στάση τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ καὶ ἔτσι μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν ὡς διωγμὸς. Ὁ BULTMANN A., «*Παῦλος*», στὴν *Ἐπαρξὴ καὶ Πίστη*, μετάφρ. Φ. Τερζάκη, Ἀθήνα 1995, σσ. 315-316, θεωρεῖ ὡς αἰτία τοῦ διωκτικοῦ ἔργου τοῦ Παύλου τὸ γεγονὸς ὅτι βρέθηκε μπροστὰ σὲ ὀξὺ δίλημμα καὶ ἔπρεπε νὰ ἀποφασίσει μεταξὺ νόμου καὶ Χριστοῦ. Ὁ CONZELMANN H., *The Theology of Saint Luke*, London 1969, σσ. 163-64, ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Παῦλος βρέθηκε μπροστὰ σὲ ἕνα Χριστιανισμὸ πὺν ζήτησε ἐλευθερία ἀπὸ τὸν Νόμο, ἐνῶ ὁ SCHMITHALS W., *Paul and James*, London 1965, σ. 28 ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Παῦλος διώξε τὴν ἐλευθερία τοῦ εὐαγγελίου ἀπὸ τὸ νόμο.

20. Γιὰ τὴ διαλεκτικὴ ἀντιπαράθεση μεταξὺ Νόμου καὶ Χριστοῦ βλ. ΣΤΟΓΙΑΝΝΟΥ Β. Π., *Χρι-*

Γίνεται σαφές πώς μέσα από αυτά τα ιστορικά δεδομένα και τις θεολογικές προϋποθέσεις δεν είναι δυνατό να διανοηθεί κανείς την έννοια του ὄρου οἰκουμενικότητας τῆς ἀποστολῆς τοῦ Παύλου. Τὰ πάντα ἀρχίζουν καὶ καταλήγουν σὲ μιὰ ἐθνικὴ ἀποκλειστικότητα, μέσα στὸ στενὸ ἰουδαϊκὸ πλαίσιο. Μὲ βάση αὐτὰ τὰ στοιχεῖα δὲν μπορούσε νὰ γίνει κανένα ἄνοιγμα καὶ καμία διεξοδος πρὸς μιὰ οἰκουμενικὴ ἀποστολὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὡστόσο στὸ ἀνθρώπινο ἀδιέξοδο τῆ λύση ἔδωσε ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς μὲ τὴν κλήση τοῦ Παύλου στὸ Χριστιανισμό²¹.

δ. Ἡ κλήση τοῦ Παύλου καὶ ἡ λύση τοῦ διλήμματος

Ὁ Παῦλος στὴν πρὸς Γαλάτας ἐπιστολὴ του ἀντιλαμβάνεται τὴν κλήση του ὡς κάτι τὸ αἰφνίδιο, ἀντίστοιχο μὲ τὴν κλήση τῶν προφητῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Ἔχει τὴν αἴσθηση ὅτι ὁ Θεὸς τὸν εἶχε ξεχωρίσει ἀπὸ τὴν κοιλία τῆς μάνας του καὶ ξαφνικὰ ἀποφάσισε τὴν ἱστορικὴ στιγμή πού ὁ ἴδιος ἔκρινε κατάλληλη, νὰ τὸν καλέσει ἢ χάρη του νὰ τὸν ὑπηρετήσῃ· «ὅτε δὲ εὐδόκησεν ὁ Θεὸς ὁ ἀφορίσας με ἐκ κοιλίας μητρός μου καὶ καλέσας διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ ἀποκαλύψαι τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐν ἐμοί, ἵνα εὐαγγελίζωμαι αὐτὸν ἐν τοῖς ἔθνεσιν, εὐθέως οὐ προσανεθέμην σαρκὶ καὶ αἵματι» (Γαλ. 1, 15-16)²². Ὁ Θεοφύλακτος

στὸς καὶ Νόμος· Ἡ χριστοκεντρικὴ θεώρησις τοῦ Νόμου εἰς τὴν πρὸς Γαλάτας ἐπιστολὴν τοῦ Ἀποστόλου, Θεσσαλονικὴ 1976, σ. 124 ἐξ. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει καὶ ἡ ἄποψη τοῦ BULTMANN R., «Παῦλος» στὸ Ὑπαρξὴ καὶ πίστη, ὅπ.π., σσ. 315-316: «Ἀλλὰ γιατί ὁ Παῦλος καταδίωξε τὴν Ἐκκλησία; Γι' αὐτὸν φυσικὰ ἦταν σκάνδαλο τὸ ὅτι εἶχε ἤδη ἔρθει ὁ καιρὸς τῆς σωτηρίας. Ἀλλὰ παρόλο πού κατὰ τὴν κρίση τῶν Ἑβραίων αὐτὸ ἦταν τρέλα, δὲν ἦταν καὶ ἀδίκημα τὸ ὁποῖο θὰ ἄξιζε τιμωρία. Τὸ χριστιανικὸ κήρυγμα ἔγινε ἔγκλημα γιὰ πρώτη φορὰ ὅταν, μὲ τὴν ἐξαγγελία τοῦ ἐσαυρωμένου τέθηγε ὑπὸ ἀμφισβήτηση ἢ ἐγκυρότητα τοῦ νόμου. Ἔτσι ὅταν ὁ Παῦλος χαρακτηρίζῃ τὸν ἑαυτό του στὴ Γαλ. 1, 13 κ.έ. ὡς διώκτη τῆς Ἐκκλησίας καὶ ταυτόχρονα ζηλωτὴ τοῦ νόμου, δείχνει ὅτι γνώρισε τὸ Χριστιανισμὸ στὴ μορφὴ πού αὐτὸς ἐναντιωνόταν μὲ κριτικὸ τρόπο στὸ νόμο καὶ σὲ κάποιο βαθμὸ πράγματι τὸν περιφρονούσε. Αὐτὸ εἶναι ἐξάλλου φανερὸ καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι γι' αὐτὸν τὸ ἐρώτημα πού ἀφορᾷ τὴν ἀποδοχὴ τοῦ χριστιανικοῦ μηνύματος εἶναι ταυτόσημο μὲ μία εἴτε/ἢ ἐκλογὴ ἀνάμεσα στὸν Ἰησοῦ Χριστὸ καὶ στὸ νόμο».

21. Εἰδικὰ γιὰ τὴν κλήση καὶ τὴ μεταστροφὴ τοῦ Παύλου στὸ Χριστιανισμὸ βλ. τὴ μελέτη μου, Ἡ κλήση καὶ οἱ ἀπαρχές τῆς ἱεραποστολικῆς δράσεως τοῦ Ἀποστόλου Παύλου. Σπουδὲς στὸν Ἀρχέγονο Χριστιανισμό, ἐκδόσεις Π. Πουρναρά, Θεσσαλονικὴ 2008, ὅπου γίνεται ἐκτενὴς ἀναφορὰ γιὰ τὴ δράση τοῦ Σαύλου ἐναντίον τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων, φιλολογικὴ, ἱστορικὴ καὶ θεολογικὴ θεώρηση τῶν διηγήσεων τῶν Πράξεων γιὰ τὴν κλήση τοῦ Παύλου (Πράξ. 9, 3-19. 22, 6-16 καὶ 26, 12-19).

22. Σχόλια στοὺς στίχους Γαλ. 1, 15-16 βλ. RIDDERBOS H. N., *The Epistle of Paul to the*

Βουλγαρίας σχολιάζοντας τὸ γεγονός τοῦ «ἀφορισμοῦ» τοῦ Παύλου ἀναφέρει χαρακτηριστικά: «*Εἰ ἐκ κοιλίας μητρὸς ἀφώριστο πρὸς τὸ εὐαγγέλιον, καὶ ἐξελέγη παρὰ Θεοῦ πάντως διὰ τινὰ οἰκονομίαν τὸν μεταξὺ χρόνον κατελείφθη ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ· ἵνα δηλαδή ἢ οὕτως ἀθρόα αὐτοῦ μεταβολὴ πολλοὺς πιστώσεται καὶ ἐπισπάσεται. Ἀφώρισε δὲ αὐτὸν ὁ Θεός, οὐ κατὰ ἀποκλήρωσιν, ἀλλὰ κατὰ πρόγνωσιν τοῦ ἄξιον εἶναι*»²³.

Ἐπομένως ὁ Θεὸς ἔκρινε κατάλληλο τὸν χρόνο νὰ ἀποκαλύψει τὸν Υἱόν του στὸν Παῦλο γιὰ νὰ φέρει στοὺς ἐθνικοὺς τὸ χαρμόσυνο μήνυμα τῆς σωτηρίας, δὲν στηρίχθηκε ὁ ἀπόστολος σὲ ἀνθρώπινες δυνάμεις, ἀλλὰ παραδόθηκε στὴ χάρις τοῦ Θεοῦ. Ἐπομένως ὁ Παῦλος ἦταν «ἀφορισμένος», δηλαδή ξεχωρισμένος ἀπὸ τὴν κοιλία τῆς μάνας του γιὰ τὸ ἔργο τῆς ἱεραποστολῆς πρὸς τὰ ἔθνη. Ἔτσι ἡ οἰκουμενικότητα τῆς ἀποστολῆς τοῦ Παύλου ἦταν μὲν προκαθορισμένη ἀπὸ τὴν πρόνοια τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ἐκδηλώθηκε σὲ κάποια συγκεκριμένη ἱστορική στιγμή τῆς ζωῆς τοῦ ἀποστόλου²⁴.

Churches of Galatia, Michigan 21981, σ. 62 ἐξ. Ὁ ZIESLER J., *The Epistle to the Galatians*, Oxford University Press 1989 προτιμᾷ τὴ διατήρηση τοῦ ὄρου «κλήση» ἀντὶ γιὰ «μεταστροφή», γιὰτὶ δὲν πρόκειται γιὰ μεταστροφή ἀπὸ μία θρησκεία, τὸν Ἰουδαϊσμό, σὲ μίαν ἄλλη, τὸν Χριστιανισμό. Ὁ Παῦλος, συνεχίζει ὁ ἴδιος ἐρευνητής, ἀναγνώρισε τὸ εὐαγγέλιο τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὡς τὴν ἀληθινή καὶ πλήρη μορφή, ὡς τὴν ἐκπλήρωση τοῦ Ἰουδαϊμοῦ καὶ ὄχι κάτι τὸ διαφορετικό. Ὁ διώκτης ἔγινε ὑπερασπιστὴς αὐτοῦ ποὺ πολεμοῦσε. Ὁ Παν. Τρεμπέλας, *Ἰπόμνημα εἰς τὰς ἐπιστολάς τῆς Καινῆς Διαθήκης*, τόμ. Β', *Πρὸς Γαλάτας*, Ἀθήναι 1956, σ. 18 ὑποστηρίζει ὅτι ὅλοι ὅσοι ἐπιστρέφουν στὴν ὁδὸ τῆς σωτηρίας καλοῦνται μὲ τὴ χάρις τοῦ Θεοῦ. Στὴν περίπτωση τοῦ Παύλου ἐμφανίζεται ἡ κλήση του μὲ ἰδιαίτερο τρόπο. Τὸ αἰφνίδιο τῆς μεταβολῆς καὶ τὸ καταπληκτικὸ μέγεθός της παρουσιάζονται στὴν περίπτωση τοῦ Παύλου μοναδικά. Ὁ μεγάλος διώκτης τοῦ Χριστιανισμοῦ σὲ μία στιγμή γίνεται μεγάλος ἀπόστολος μὲ ἄμεση ἐπενέργεια τοῦ Χριστοῦ, καὶ προσωπικὴ ἀποκάλυψή του. Ὁ GUTHRIE D., *Galatians*, σ. 68, ὑποστηρίζει ὅτι ἡ κλήση τοῦ Παύλου ἔγινε πρὶν ἀκόμη ὁ ἴδιος μποροῦσε νὰ σκεφτεῖ ὅτιδήποτε γιὰ τὸν ἑαυτό του. Ὁ ἱερός Χρυσόστομος, *Ἰπόμνημα εἰς τὴν πρὸς Γαλάτας ἐπιστολήν*, PG 61, 627, σχολιάζοντας τὸ γεγονός τῆς κλήσεως τοῦ Παύλου σημειώνει: «Ὅρα τί σπουδάζει ἐνταῦθα δεῖξαι, ὅτι καὶ τὸν χρόνον, ὃν ἐγκατελείφθη, διὰ τινὰ οἰκονομίαν ἀπόρρητον ἀφείθη. Εἰ γὰρ ἐκ κοιλίας μητρὸς ἀφώριστο γενέσθαι ἀπόστολος, καὶ κληθῆναι πρὸς τὴν διακονίαν ταύτην· ἐκλήθη δὲ τότε, καὶ ἅμα κληθεὶς ὑπήκουσε· δηλὸν ὅτι ὁ Θεὸς δι' ἀπόρρητον τινὰ αἰτίαν ἀνεβάλλετο τέως. Τίς οὖν αὕτη ἡ οἰκονομία. Τάχα παρ' ἐμοῦ προοίμιον ἀκοῦσαι κεχίγητε, τί δήποτε οὐ μετὰ τῶν δώδεκα αὐτὸν ἐκάλεσεν».

23. ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ, *Τοῦ Ἁγίου Παύλου πρὸς Γαλάτας ἐπιστολῆς ἐξήγησις*, PG 124, 964.

24. Περισσότερα γιὰ τὴ μεταστροφή τοῦ Παύλου καὶ τὴν περίοδο μετὰ τὴ μεταστροφή του βλ. WEISS J., *Ὁ ἀρχέγονος Χριστιανισμός. Ἡ ἱστορία τῆς περιόδου 30-150 μ.Χ.*, ἐκδόσεις Ἄρτος Ζωῆς, Ἀθήνα 2001, σ. 199 ἐξ.

Είναι χαρακτηριστικό τὸ γεγονός ὅτι ἡ προηγούμενη ἀπὸ τὴν κλήση τοῦ Παύλου περίοδος τῆς ζωῆς του, ὄχι μόνον δὲν προμήνυε μία τέτοια οἰκουμενική ἐξέλιξη τῆς ἱεραποστολικῆς του δράσης, ἀλλὰ ἀντίθετα ἀποκλειόταν μὲ ἱστορικά καὶ λογοκρατικά κριτήρια ἢ μετατροπὴ τῆς ζηλωτικῆς ἰουδαϊκῆς ἀποκλειστικότητας σὲ οἰκουμενική ἀποστολή στὰ ἔθνη. Προφανῶς δὲν μπορούμε νὰ μιλοῦμε γιὰ ἐξέλιξη, ἀλλὰ γιὰ κλήση καὶ ἀφιέρωση τοῦ Σαύλου σὲ ἀπόστολο τῆς οἰκουμένης ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Θεό.

Ἡ οἰκουμενική ἀποστολή τοῦ Παύλου ὑποδηλώνεται κατὰ τοὺς ἐρμηνευτὲς Πατέρες τῆς Ἀνατολῆς ἀπὸ τὴν ἀναφορὰ τῆς πρὸς *Γαλ.* 1, 16: «*ἵνα εὐαγγελίζωμαι αὐτὸν ἐν τοῖς ἔθνεσιν*». Ὅπως παρατηρεῖ ὁ Θεοφύλακτος: «*Ἀπεκάλυψε μοὶ τὸν Υἱόν, οὐχ ἵνα αὐτὸν ἴδω μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ εἰς ἄλλους ἐξενέγκω. Οὐ γὰρ τὸ πιστεύσαι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ χειροτονηθῆναι, παρὰ τοῦ Θεοῦ γέγονε. Πῶς οὖν λέγετε ὅτι παρὰ ἀνθρώπων ἐδιδάχθη; Οὐχ ἀπλῶς δέ, ἵνα εὐαγγελίζωμαι αὐτόν, ἀλλ' «ἐν τοῖς ἔθνεσιν»*»²⁵. Αὐτὴ ἡ θέση τοῦ Παύλου, ὅπως ὑποστηρίχθηκε στὴν πρὸς Γαλάτας, εὐθυγραμμίζεται μὲ τὶς ἀντίστοιχες ἀναφορὲς τοῦ Λουκᾶ στὶς τρεῖς παράλληλες διηγήσεις τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων (*Πράξ.* 9, 1-19. 22, 6-21 καὶ 26, 12-23) γιὰ τὴν κλήση του στὸ ἀποστολικὸ ἀξίωμα.

Ὁ Παῦλος στὰ πλαίσια τοῦ διωκτικοῦ του ἔργου, πὺν ἀναφέραμε παραπάνω, συνέχισε τὸν ἀγῶνα ἐντείνοντας περισσότερο τὶς προσπάθειές του. Γι' αὐτὸ πῆγε στὸν ἀρχιερέα καὶ τοῦ ζήτησε συστατικὲς ἐπιστολὲς γιὰ τὶς συναγωγὲς τῆς Δαμασκοῦ, μὲ σκοπὸ ὅποιους βρεῖ ἐκεῖ νὰ ἀκολουθοῦν τὸν Χριστό, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, νὰ τοὺς φέρει δεμένους στὴν Ἱερουσαλήμ (*Πράξ.* 9, 1-2)²⁶. Ὅμως πί-

25. ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ, PG 124, 964. Στὴν ἴδια γραμμὴ κινεῖται καὶ ὁ ἱερός Χρυσόστομος, PG 61, 628: «*Δεικνὺς ὅτι οὐ διὰ ρημάτων μόνον ἤκουσε τὰ περὶ τῆς πίστεως, ἀλλὰ καὶ πολλοῦ πνεύματος ἐπληρώθη: τῆς ἀποκαλύψεως καταλαμπούσης αὐτοῦ τὴν ψυχὴν, καὶ τὸν Χριστὸν εἶχεν ἐν ἑαυτῷ λαλοῦντα. Ἵνα εὐαγγελίζωμαι αὐτόν ἐν τοῖς ἔθνεσιν. Οὐ γὰρ τὸ πιστεύσαι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ χειροτονηθῆναι αὐτόν παρὰ τοῦ Θεοῦ γέγονεν. Οὕτω γὰρ μοὶ αὐτόν ἀπεκάλυψεν, οὐχ ἵνα ἴδω μόνον αὐτόν, ἀλλ' ἵνα καὶ εἰς ἄλλους ἐξενέγκω*». Ὁ GUTHRIE D., *Galatians*, σ. 69, ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ἀποστολή τοῦ Παύλου στὰ ἔθνη ἦταν ἓνα γεγονός πὺν δημιουργήθηκε κατὰ τὴν κλήση του, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ἱστορικά ἢ οἰκουμενική ἀποστολή τοῦ Ἑβραίου Σαύλου ἀρχίζει μὲ τὴν κλήση του, πρβλ. NEIL W., *The Letter of Paul to the Galatians*, Cambridge 1967, σ. 26 ἔξ.

26. Οἱ ρωμαϊκὲς ἀρχὲς ἐπέτρεπαν στὸν ἀρχιερέα τῶν Ἰουδαίων τῆς Ἱερουσαλήμ νὰ ζητήσῃ τὴν ἔκδοση κάθε ἐπικίνδυνου προσώπου, τὸ ὁποῖο δημιουργοῦσε προβλήματα ἢ παρέβαινε τὸν ἰουδαϊκὸ νόμο. Οἱ κατὰ τόπους διοικητικὲς ἀρχὲς ὑποχρεοῦνταν, νὰ ἐπιτρέψουν στοὺς ἐκπροσώπους τοῦ ἀρχιερέα τοῦ ἰουδαϊκοῦ Συνεδρίου τὴν ἐλεύθερη διακίνησή τους, ὥστε νὰ ἐκτελέσουν ἀνεμπόδιστα τὸ ἔργο καὶ τὴν ἀποστολή τους. Περισσότερα γιὰ τὸ θέμα βλ. στὴ μελέτη μου:

σω από τις απειλητικές και φονικές διαθέσεις του Σαύλου βρισκόταν κρυμμένο το μυστήριο της μεταστροφής του από τον Ιουδαϊσμό στο Χριστιανισμό, αλλά συγχρόνως και η οικουμενική αποστολή του Παύλου στα έθνη. Αυτά είναι στοιχεία που ξεπερνούν την ιστορική αιτιοκρατία και τον όρθολογισμό και περνούν στο χώρο της θεολογικής έρμηνείας της ιστορίας· ο Θεός αποκαλύπτεται κύριος της ιστορίας. Αυτήν ακριβώς την πραγματικότητα αποδίδει ο Λουκάς με τη λέξη «*ἐξαίφνης*» (Πράξ. 9, 3)²⁷, ξαφνικά, που δείχνει τη θεία παρεμβατικότητα στα ανθρώπινα αδιέξοδα της ζωής των ατόμων και των λαών. «Όπως παρατηρεί εύστοχα ο Οίκουμένιος· «*Βούλεται ἐκ τοῦ δεῖξαι ἐαντὸν πρότερον διώκτην καὶ νῦν ἐξαίφνης μεταβεβλημένον κατασκευάσαι, ὅτι μὴ θεία τις αὐτῷ ἀποκάλυψις ἐγγένοι, οὐκ ἂν οὕτω μετεβλήθη ταχέως*»²⁸.

Στὴν πρώτη διήγηση τῆς κλήσεως τοῦ Παύλου (Πράξ. 9, 1-19), ὁ Λουκάς παρουσιάζει τὸν ἀναστημένο Χριστὸ νὰ θέτει τὸν Σαῦλο ἐνώπιον τῶν εὐθυνῶν του. Μετὰ τὴν ἐλεύθερη ἀποδοχὴ τῆς κλήσεώς του, ἀναγγέλλει στὸ διστακτικὸ Ἀνανία τὴ νέα ἀποστολὴ τοῦ διώκτη Ἰουδαίου, ποὺ δὲν εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὸ νὰ κάνει γνωστὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ στὰ ἔθνη, στοὺς ἄρχοντες τους καὶ στὸν ἰσραηλιτικὸ λαό· «*Πορεύου», λέει στὸν Ἀνανία, «ὅτι σκεῦος ἐκλογῆς ἐστὶν μοι οὗτος τοῦ βαστάσαι τὸ ὄνομά μου ἐνώπιον ἐθνῶν τε καὶ βασιλέων υἱῶν τε Ἰσραὴλ*» (Πράξ. 9, 15)²⁹. Ὁ στίχος ὑποδηλώνει μία τριπλὴ ἀποστολὴ τοῦ Παύλου

²⁷ Ἡ κλήση καὶ οἱ ἀπαρχές τῆς ἱεραποστολικῆς δράσεως τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, σ. 116 ἐξ. Πρβλ. SHERWIN-WHITE A. N., *Roman Society and Roman Law in the New Testament*, Oxford 1963, σ. 78 ἐξ. καὶ SANDUEL S., *The first Christian Century in Judaism and Christianity*, New York 1969, σ. 66 ἐξ.

²⁸ Τοὺς ἐρμηνευτὲς τοὺς ἀπασχόλησε ἔντονα τὸ πρόβλημα ἐὰν καὶ κατὰ πόσο ἦταν προετοιμασμένος ὁ Παῦλος νὰ δεχθεῖ τὸ χριστιανικὸ μήνυμα. Γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ βλ. ΑΓΟΥΡΙΑΔΗ Σ., *Παῦλος. Σκιαγράφημα τῆς ζωῆς, τοῦ ἔργου καὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἀποστόλου*, Ἀθῆναι 1966, σ. 8 ἐξ. Οἱ ἀπόψεις ποὺ ἐκφράστηκαν, μποροῦν νὰ διακριθοῦν σὲ δύο τάσεις: Ἡ πρώτη ὑποστηρίζει τὴν ἐξελικτικὴ πορεία τῶν γεγονότων τῆς ζωῆς τοῦ Παύλου ποὺ ὀδήγησε στὴ μεταστροφή του, πρβλ. DEISSMANN A., *Paul*, New York 1957, σ. 131. Ἡ δευτέρη ἀποψη ὑποστηρίζει ὅτι δὲν ὑπῆρξε καμιά προετοιμασία τοῦ Παύλου, ἀλλὰ ἡ μεταστροφή του ἦταν ἕνα αἰφνίδιο γεγονός, μὴ καθαρῆ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, ὅπως περιγράφουν οἱ Πράξ. 9, 3 καὶ ἡ πρὸς Γαλ. 1, 15-16. Ὁ ἱερός Χρυσόστομος σχολιάζοντας τὰ χωρία τῆς πρὸς Γαλάτας παρατηρεῖ: «*Ὅρα τί σπουδάζει ἐναυθὰ δεῖξαι, ὅτι καὶ τὸν χρόνον, ὃν ἐγκατελείφθη, διὰ τινὰ οἰκονομίαν ἀπόρρητον ἀφείθη... δῆλον ὅτι ὁ Θεός δι' ἀπόρρητόν τινα αἰτίαν ἀνεβάλλετο τέως*», PG 61, 627.

²⁸ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ, *Παύλου τοῦ Ἀποστόλου ἢ πρὸς Γαλάτας ἐπιστολή*, PG 118, 1097.

²⁹ Ὁ Λουκάς θέλει νὰ παρουσιάσει τὴ διάδοση τοῦ εὐαγγελίου ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα ὡς τὴ Ρώμη βλ. σχετικὰ GOULDER M. D., *Type and History in Acts*, London 1964, σ. 65 ἐξ. Ο' NEILL

μέ σαφεῖς οἰκουμενικὲς διαστάσεις· νὰ κηρύξει τὸ εὐαγγέλιο στοὺς ἔθνικούς, στοὺς βασιλεῖς, δηλαδή γενικά στοὺς ἄρχοντες ποὺ ἐκπροσωποῦσαν τὴν ἐξουσία καὶ φυσικά στὸ λαὸ τοῦ Ἰσραήλ. Οἱ τρεῖς παρόλληλες διηγήσεις τῶν Πράξεων γιὰ τὴν κλήση τοῦ Παύλου (Πράξ. 9, 22, 26)³⁰, ἀντιστοιχοῦν ἢ καθεμιά πρὸς τὴν τριπλὴ αὐτὴ ἀποστολὴ τοῦ Σαύλου, ἐνῶ οἱ ἀρχαῖοι ἐρμηνευτὲς Πατέρες διακρίνουν τὴν ἀποστολὴ τοῦ Παύλου γιὰ τὴ διάδοση τοῦ εὐαγγελίου σ' ὅλο τὸν κόσμο: «Οὐ μόνον πιστός ἐσται, φησίν», τονίζει ὁ Οἰκουμένιος, «ἀλλὰ καὶ διδάσκαλος καὶ κήρυξ τῆς οἰκουμένης ἀλλὰ καὶ πείσεται πολλὰ ὑπὲρ ἐμοῦ. Διὰ τοῦτο δέ φησιν, ὅτι σκευὸς ἐκλογῆς μοί ἐστι καὶ ὅτι βαστάσαι τὸ ὄνομά μου»³¹.

Ἡ ἀντίστροφη μέτρηση ἀρχίζει μὲ τὴν ἐξαγγελία τοῦ Ἰησοῦ πρὸς τὸν Ἀνανία. Ὁ διώκτης μεταβάλλεται σὲ διωκόμενο, ὁ στενόκαρδος Ἑβραῖος σὲ ἄνθρωπο ἀγάπης ὅλου τοῦ κόσμου, τὸ ἀποκλειστικὸ κήρυγμα πρὸς τοὺς Ἰουδαίους σὲ οἰκουμενικὸ πρὸς ὅλα τὰ ἔθνη. Τὸ δίλημμα, Χριστὸς ἢ Νόμος, μεταβάλλεται σὲ ἀποφασιστικὴ πίστη στὴ σωτηρία διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, μετὰ τὴν ἐμφάνιση τοῦ διωκόμενου ἀπὸ τὸν Σαοὺλ Ἰησοῦ: «ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς ὃν σὺ διώκεις» (Πράξ. 9, 5)³².

Ὁ ἴδιος ὁ Παῦλος στὴν Α' Κορινθίους θεωρεῖ τὴν κλήση του ὡς συνέχεια τῆς ἐμφάνισης τοῦ ἀναστημένου Χριστοῦ. Εἶναι ἡ τελευταία ἐμφάνιση στὴ

J. C., *The Theology of Acts in its historical setting*, London 1970, σ. 172 ἐξ. Ἐπειδὴ ἡ συμβολὴ τοῦ Παύλου στὸ ἔργο τῆς σωτηρίας τοῦ κόσμου εἶναι μοναδική, προσπαθεῖ ὁ Λουκάς νὰ τὸν καθιερώσει ὡς τὸν κατ' ἐξοχὴ ἀπόστολο τῶν ἐθνῶν, πρβλ. MUNK J., *Paul and the Salvation of Mankind*, London 1959, σσ. 11-35. Τὸν ἐμφανίζει στὴ σκηνὴ τῶν Πράξεων πανηγυρικά καὶ τὸν προβάλλει ὡς βασικὸ συντελεστὴ τῆς ἐπέκτασης τῆς ἀρχέγονης Ἑκκλησίας στὸν ἐθνικὸν κόσμον, πρβλ. KLAUSNER J., *From Jesus to Paul*, σ. 326. NOCK A. D., *St. Paul*, London 1946, σ. 74 ἐξ.

30. Πρβλ. STANLEY P. M., «Paul's Conversion in Acts: Why the three accounts», *CBQ* 15 (1953), 315-38. WOOD H. G., «The Conversion of St. Paul: Its Nature, antecedents and Consequences», *NTS* 1 (1954-55), 276-82.

31. PG 118, 169.

32. Τὸ ἐρώτημα ποῦ τίθεται στὴ σύγχρονη ἔρευνα, ἂν ὁ Παῦλος γνῶριζε προσωπικά τὸν Ἰησοῦ διὰ τὴν ἐρμηνευτὲς, βλ. σχετικὰ τὴν ἐνδιαφέρουσα μελέτη τοῦ FRASER J. W., «Paul's Knowledge of Jesus: II Corinthians v. 16 once more», *NTS* 17 (1970-71) 293-313. Οἱ J. Weiss, ὁπ.π., σσ. 196-197 καὶ ΣΙΩΤΗ Μ., «Αἱ θεῖαι ὁράσεις τοῦ Ἀποστόλου Παύλου», *Γρηγ. Παλ.* 39 (1956), 243-262 καὶ ἄλλοι ἐρευνητὲς ὑποστηρίζουν κατηγορηματικά τὴν προσωπικὴ γνωριμία τοῦ Παύλου μὲ τὸν Ἰησοῦ. Ἀντίθετα ὁ BULTMANN R., *Die Bedeutung des geschichtlichen Jesus fur die Theologie des Paulus, from Glauben und Verstehen*, σ. 188 ἐξ. καὶ ἄλλοι ἐρευνητὲς ὑποστηρίζουν ὅτι ὁ Παῦλος δὲν εἶχε ἄμεση ἐπίδραση ἀπὸ τὸν ἱστορικὸ Ἰησοῦ.

σειρά τῶν ἀποστόλων· «ἔσχατον δὲ πάντων ὡσπερὶ τῷ ἐκτρώματι ὄφθη κάμοι. Ἐγὼ γάρ εἰμι ὁ ἐλάχιστος τῶν ἀποστόλων ὃς οὐκ εἰμὶ ἰκανὸς καλεῖσθαι ἀπόστολος, διότι ἐδίωξα τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ» (Α΄ Κορ. 15, 8-9)³³. Αὐτὸ τὸ γεγονός ἔδινε ἀργότερα τὸ δικαίωμα στὸν Παῦλο νὰ ὑπερασπιστεῖ τὸ ἀποστολικὸ του ἀξίωμα στὴν πρὸς Γαλάτας ἐπιστολή, τονίζοντας ὅτι τὸ εὐαγγέλιο ποὺ κήρυξε δὲν προερχόταν ἀπὸ ἄνθρωπο· δὲν τὸ παρέλαβε καὶ δὲν τὸ διδάχθηκε ἀπὸ ἄνθρωπο, «ἀλλὰ δι' ἀποκαλύψεως Ἰησοῦ Χριστοῦ» (Γαλ. 1, 12). Τὴν δι' ἀποκαλύψεως Ἰησοῦ Χριστοῦ γνώση τῆς ἀλήθειας τοῦ εὐαγγελίου στὸν Παῦλο ὑποστηρίζουν οἱ ἀρχαῖοι ἐρμηνευτές· «Μέλλει δεῖξαι αὐτοῖς», τονίζει ὁ Θεοφύλακτος, «ὅτι μετέστη κατ' ἀλήθειαν ἀπὸ τοῦ νόμου, καὶ διὰ τοῦτο μέμνηται τοῦ προτέρου βίου, καὶ τῆς ἀθροῦς μεταβολῆς δεικνύς, ὅτι οὐκ ἂν μετέστη ἀθρόον, εἰ μὴ θειοτέραν τινὰ πληροφορίαν ἔσχε. Διὸ καὶ φησιν, ὅτι “οὐκ ἔστι κατ' ἄνθρωπον τὸ Εὐαγγέλιόν μου” τουτέστιν, οὐκ ἄνθρωπον ἔσχον διδάσκαλον, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ γέγονα μαθητής»³⁴.

Ἡ μεταστροφή τοῦ διώκτη Σαοῦλ, σέ «κλητὸν ἀπόστολον Ἰησοῦ Χριστοῦ» (Α΄ Κορ. 1, 1), συνοδεύτηκε, σύμφωνα μὲ τίς μαρτυρίες τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων, μὲ μιὰ νέα Πεντηκοστή. Ὁ Ἀνανίας ὅταν ἔφθασε στὸ σπίτι ποὺ φιλοξενεῖτο ὁ Παῦλος, τὸν ἐνημέρωσε ὅτι εἶναι ἀπεσταλμένος τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, ποὺ τοῦ φανερώθηκε στὸ δρόμο καθὼς ἐρχόταν στὴ Δαμασκὸ. Ὁ σκοπὸς τῆς ἀποστολῆς του ἦταν νὰ τὸν βοηθήσει νὰ βρεῖ τὸ φῶς του· «ὅπως ἀναβλέψεις καὶ πλησθῆς πνεύματος ἁγίου» (Πράξ. 9, 17)³⁵. Τότε, ἀμέσως ἔπεσαν ἀπὸ τὰ μάτια του κάτι σὰν λέπια καὶ ξαναβρῆκε τὸ φῶς του. Στὴ συνέχεια σηκώθηκε καὶ βαπτίστηκε (Πράξ. 9, 18). Ὅπως οἱ ἀπόστολοι μετὰ τὴν ἐπιφοίτηση τοῦ

33. Ἐρμηνευτικὴ ἀνάλυση τῶν στίχων στὴν ἀρχαία ἐρμηνευτικὴ παράδοση καὶ στὴ σύγχρονη ἔρευνα βλ. ΣΤΟΠΙΑΝΝΟΥ Β. Π., *Ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν. Εἰσαγωγικὰ προβλήματα καὶ ἐρμηνεία τοῦ Α΄ Κορ. 15*, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 143 ἔξ., πρβλ. καὶ τὰ σχόλια τοῦ ΑΓΟΥΡΙΑΝ Σ., *Ἀποστόλου Παύλου πρώτη πρὸς Κορινθίους ἐπιστολή*, Θεσσαλονίκη 1982, σ. 253 ἔξ., πρβλ. BRUCE F. F., *1 and 2 Corinthians*, (NCB), Oliphants 31978, σ. 137 ἔξ.

34. *Τοῦ Ἁγίου Παύλου πρὸς Γαλάτας ἐπιστολῆς ἐξήγησις*, PG 124, 961. Πρβλ. σχόλια σύγχρονων ἐρμηνευτῶν GUTHRIE D., *Galatians*, London 1989, σ. 66. RIDDERBOS H. N., *The Epistle of Paul to the Churches of Galatia*, Michigan 1981, σ. 58 ἔξ. Γὰ τὸ πρόβλημα τῶν ἀντιπάλων τοῦ Παύλου στὴ Γαλατία βλ. ΣΙΩΤΗ Μ. Α., *Προλεγόμενα εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῆς πρὸς Γαλάτας ἐπιστολῆς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου*, Ἀθῆναι 1972, σ. 57 ἔξ.

35. Περισσότερα βλ. OULTON J. E. L., «The Holy Spirit, baptism and laying-on of hands in Acts», *ET* 66 (1954-55), 236-40. DUNN G. D. L., *Baptism in the Holy Spirit*, London 1970, σ. 23 ἔξ. CULLMANN O., *Baptism in the New Testament*, London 1950, σ. 23 ἔξ.

Ἁγίου Πνεύματος ἄρχισαν ἀμέσως τὸ κήρυγμα πρὸς τοὺς συγκεντρωμένους «ἀπὸ παντὸς ἔθνους τῶν ὑπὸ τὸν οὐρανόν» (Πράξ. 2, 5)³⁶, ἔτσι καὶ ὁ Παῦλος βρισκόμενος μαζί μὲ τοὺς χριστιανούς ποὺ ἦσαν στὴ Δαμασκό, ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή κήρυττε στίς συναγωγές ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ (Πράξ. 9, 19-20), ἀποδεικνύοντάς τους ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ Μεσσίας, δηλ. ὁ Λυτρωτὴς ὅλων τῶν ἀνθρώπων καὶ ἀρχηγὸς τοῦ καινούργιου λαοῦ τοῦ Θεοῦ, τῆς Ἐκκλησίας (Πράξ. 9, 22). Ἐπομένως, σύμφωνα μὲ τὴ θεολογία τῶν Πράξεων, ἡ ἐπιφοίτηση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἶναι προϋπόθεση γιὰ τὴν ἱεραποστολή καὶ ἡ ἱεραποστολή εἶναι συνυφασμένη μὲ τὴν ἐπιφοίτηση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος³⁷.

2. Ἡ συγκρότηση τῆς Ἐκκλησίας Θεσσαλονίκης καὶ οἱ δύο πρὸς Θεσσαλονικεῖς Ἐπιστολές

α. Ἡ ἀποστολή τοῦ Παύλου στὰ ἔθνη

Ἀποτέλεσμα τῆς κλήσεως τοῦ ἀποστόλου Παύλου ἦταν ἡ ἀποστολή του στὰ ἔθνη καὶ ἡ διάδοση τοῦ εὐαγγελίου «ἕως ἑσχάτου τῆς γῆς» (Πράξ. 1, 8)³⁸. Σ' αὐτὸ τὸ ἱστορικοθεολογικὸ πλαίσιο ἐντάσσεται καὶ ἡ συγκρότηση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἡ ἀποστολή τῶν δύο πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολῶν.

36. Βλ. τὴν ἀνάλυση τοῦ ΣΤΟΓΙΑΝΝΟΥ Β. Π., *Ἡ Πεντηκοστή* (Πράξ. 2, 1-13), Θεσσαλονίκη 1979, σ. 229 ἔξ.

37. Συγκριτικὴ μελέτη τῶν τριῶν παραλλήλων διηγήσεων τῆς κλήσεως τοῦ Παύλου βλ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Χρ. Κ., *Ἡ κλήση καὶ οἱ ἀπαρχές τῆς ἱεραποστολικῆς δράσης τοῦ Ἀποστόλου Παύλου*, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 140 ἔξ.

38. Στὸ στίχο Πράξ. 1, 8 δηλώνεται τὸ πρόγραμμα τῆς συγγραφῆς τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων ἀπὸ τὸν συντάκτη τους τὸν Λουκᾶ. Μετὰ τὴ λήψη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος θὰ ξεκινήσουν οἱ μαθητὲς τοῦ Χριστοῦ τὴν ἱεραποστολική τους δράση ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα (κεφ. 1-7), μέσα στὴν Ἰουδαία καὶ Σαμάρεια (κεφ. 8-9) καὶ θὰ φθάσουν ὡς τὰ ἑσχατὰ τῆς γῆς (κεφ. 10-28, ὡς τὸ τέλος τῆς Δύσης. Ἐσχατὰ τῆς γῆς ἐδῶ ὑποδηλώνεται ἡ Ρώμη ὅπου θὰ τεματιάσει τὴν ἱεραποστολική του δράση ὁ Ἀπόστολος Παῦλος καὶ θὰ τὴν ἐπιβραβεύσει μὲ τὸ μαρτυρικὸ του τέλος. Βλ. ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ Ω., *Θεολογικὸ ὑπόμνημα στίς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, Μέρος Α'*: κεφ. 1-8, 3, Ἀθήνα 1984, σ. 45 ἔξ. Ὑπάρχουν καὶ ἐπιστήμονες οἱ ὁποῖοι ὑποστήριξαν ὅτι τὸ «ἕως ἑσχάτου τῆς γῆς» γιὰ τὸν Παῦλο ἴσως δηλώνει τὴν Ἰσπανία. Βλ. CONZELMANN H., *Acts of the Apostles. A Commentary on the Acts of the Apostles*, Philadelphia 1987, σ. 7. Πρβλ. VAN UNICK W. C., «Der Ausdruck «ΕΩΣ ΕΣΧΑΤΟΥ ΤΗΣ ΓΗΣ» (Apostelgeschichte 1:8) und sein alttestamentlicher Hintergrund», *Studia Biblica et Semitica: Theodoro Christiano Vriezen* (Nagenin-

Σύμφωνα με τις πληροφορίες των Πράξεων τῶν Ἀποστόλων, μετὰ τὴν Ἀποστολικὴ Σύνοδο ὁ Βαρνάβας καὶ ὁ Παῦλος στάλθηκαν στὴν Ἀντιόχεια (Πράξ. 15, 25), ὅπου παρέμειναν ἕνα χρονικὸ διάστημα διδάσκοντας καὶ κηρύττοντας τὸν λόγο τοῦ εὐαγγελίου (Πράξ. 15, 35)³⁹. Μετὰ ἀπὸ σύντομο χρονικὸ διάστημα ὁ Παῦλος πρότεινε στὸν Βαρνάβα νὰ ἐπισκεφθοῦν τὶς Ἐκκλησίες πού ἵδρυσαν κατὰ τὴν πρώτη ἀποστολική τους περιοδεία, ὅποτε ἔτσι θὰ ἄρχιζε ἡ δευτέρη ἱεραποστολὴ στὰ ἔθνη, ἡ ὁποία αὐτὴ τὴ φορὰ θὰ ἦταν σύμφωνη μετὰ τὶς ἀποφάσεις τῆς ἀποστολικῆς Συνόδου. Ἡ ἐμμονὴ τοῦ Βαρνάβα νὰ συμπεριλάβει καὶ τὸν ἀνεπιό του Ἰωάννη-Μάρκο, προκάλεσε τὴ διαφωνία τοῦ Παύλου μετὰ ἀποτέλεσμα μετὰ ἀπὸ ἕνα «παροξυσμὸ» ὁ πρῶτος παρέλαβε τὸν Μάρκο καὶ πῆγε στὴν Κύπρο⁴⁰, ἐνῶ ὁ δεύτερος, ἀφοῦ διάλεξε ὡς συνοδό του τὸν Σίλα, ξεκίνησε τὴ γνωστὴ ὡς δευτέρη ἀποστολικὴ περιοδεία (Πράξ. 15, 36-40)⁴¹.

gen: Veenman-Zonen, 1966), 335-49. Κατὰ τὸν HAENCHEN E., *The Acts of the Apostles. A Commentary*, Oxford 1971, σ. 143 ἐξ. ἡ ἔκφραση «ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς», εἶναι παρμένη ἀπὸ τὸν Ἡσαΐα 49, 6. Τὰ ἔσχατα τῆς γῆς κατὰ τὸν Haenchen εἶναι ἡ Ρώμη πού κατὰ τὶς Πράξεις εἶναι τὸ πιὸ μακρινὸ μέρος, ὅπου ἔφθασε ἡ ἱεραποστολικὴ δράση τοῦ Παύλου. Πρβλ. Α΄ Κλήμ. 42, 1-4 καὶ Ἰουστίνου Ἀπολογία 1, 39. 3. Εὐστοχὴ εἶναι ἡ ἐρμηνευτικὴ παρατήρηση τοῦ ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ, *Ἐξηγήσεις εἰς τὰς Πράξεις*, PG 125, 516B: «Ἐπειδὴ ἔμπροσθεν ἔλεγεν εἰς ὁδὸν ἐθνῶν μὴ ἀπέλθῃτε, καὶ εἰς πόλιν Σαμαρειτῶν μὴ εἰσέλθῃτε, βουλόμενος πρῶτον τοῖς Ἰουδαίοις τὸν λόγον κηρυχθῆναι, νῦν δὲ λοιπὸν εἰς τὴν οἰκουμένην ἔδει τὸ κήρυγμα χυθῆναι, εὐλόγως οὖν προστίθει καὶ φησι· ἐν τε Ἰουδαίᾳ καὶ Σαμαρείᾳ· εἶτα, καὶ ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς. Τὸ δέ, ἔσεσθέ μοι μάρτυρες, ἅμα καὶ προτροπὴ ἐστὶ καὶ ἀδιάπτωτος προφητεία· ἕως γὰρ ἐσχάτου τῆς γῆς τὸ κήρυγμα διεμαρτύρατο».

39. Εἰδικὰ γιὰ τὴν Ἀποστολικὴ Σύνοδο βλ. ΣΤΟΠΙΑΝΝΟΥ Β. Π., *Ἡ Ἀποστολικὴ Σύνοδος, Θεσσαλονίκη 1973* καὶ ΑΓΟΥΡΙΔΗ Σ., «Ἡ Ἀποστολικὴ Σύνοδος», *ΘΗΕ* 6 (1968), 827-829. Ἀνάλυση τῶν γεγονότων Πράξ. 15, 1-35, βλ. HAENCHEN E., *ὄπ.π.*, σσ. 440-472, ὅπου ὑπάρχει καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

40. Γιὰ τὸ πρόβλημα τοῦ παροξυσμοῦ τοῦ Παύλου καὶ τοῦ Βαρνάβα καθὼς καὶ τὴν ἱεραποστολικὴ δράση τοῦ Βαρνάβα καὶ τοῦ Μάρκου στὴν Κύπρο βλ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΧΡ. Κ., «Ὁ Βαρνάβας καὶ ὁ Μάρκος ἐδραιώνουν τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κύπρου», στὸ «Ἀντιπελάργησις, Τόμος τιμητικὸς πρὸς τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Κύπρου κ. κ. Χρυσόστομο, ἐπὶ τῇ εἰκοσιπενταετηρίδι τῆς ἀρχιερατικῆς αὐτοῦ διακονίας», Ἔκδοσις Κέντρου μελετῶν Ἱερῆς Μονῆς Κύκκου, Λευκωσία 1993, σσ. 381-390. Γιὰ τὸ θέμα τοῦ παροξυσμοῦ Βαρνάβα καὶ Παύλου σημειώνει ὁ ΙΕΡΟΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, *Ἰπόμνημα εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων*, PG 60, 250: «Ὡστε ὁ παροξυσμὸς συμφερόντως οἰκονομεῖται γενέσθαι. Οὐκ ἂν γὰρ ἐνήργησε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ ἂν τὸν λόγον Μακεδονία ἐδέξατο. Ἡ δὲ τοσαύτη προκοπὴ σημεῖον τοῦ μὴ εἶναι τί ἀνθρώπινον τὸ γεγονός. Καίτοι οὐκ ἔφη, ὅτι Βαρνάβας παρωξύνθη· ἀλλά, μεταξὺ αὐτῶν παροξυσμὸς ἐγένετο. Εἰ οὗτος οὐ παρωξύνθη οὐδὲ ἐκείνος».

41. Ὁ Σίλας κατὰ τὶς Πράξεις ἡ Σίλουανὸς κατὰ τὶς Ἐπιστολὰς τοῦ Παύλου καὶ τὴν Α΄ Πέ-

β. Η δεύτερη αποστολική περιοδεία

Με τη χάρη του Ἁγίου Πνεύματος οἱ δύο ἱεραπόστολοι ἀπεστάλησαν σὸ ἔργο τους ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία τῆς Ἀντιοχείας: «*Παῦλος δὲ ἐπιλεξάμενος Σίλαν ἐξῆλθεν παραδοθείς τῇ χάριτι τοῦ κυρίου ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν*» (Πράξ. 15, 40). Πέρασαν σύντομα ἀπὸ τὴ Συρία, τὴν Κιλικία, τὴ Δέρβη καὶ τὰ Λύστρα ἀπὸ ὅπου ὁ Παῦλος παρέλαβε ὡς δεύτερο συνδό του τὸν Τιμόθεο⁴². Στὴ συνέχεια ἡ τριμελὴς ὁμάδα τῶν ἱεραποστόλων προχώρησε στὴ Φρυγία καὶ Γαλατία καὶ

τροῦ ἦταν ἕνας ἐκλεκτὸς συνεργάτης τοῦ ἀποστόλου τῶν ἐθνῶν καὶ ἀξιόλογη προσωπικότητα τῆς ἀργένης Ἐκκλησίας. Στὶς Πράξεις ἀναφέρεται γιὰ πρώτη φορὰ νὰ συμμετέχει στὴν Ἀποστολικὴ Σύνοδο τῶν Ἱεροσολύμων. Χαρακτηρίζεται ὡς ἄνθρωπος μὲ ἐξέχουσα θέση ἀνάμεσα στοὺς χριστιανούς τὸν ὁποῖο ἐξέλεξαν οἱ ἀπόστολοι, μαζί μὲ τὸν Παῦλο, τὸν Βαρνάβα καὶ τὸν Ἰούδα πού λεγόταν Βαρσαββᾶς γιὰ νὰ μεταφέρουν στὴν Ἀντιόχεια τὴν ἐπιστολὴ μὲ τὶς ἀποφάσεις τῆς Ἀποστολικῆς Συνόδου (Πράξ. 15, 22-27). Ὡς προφήτης τῆς πρώτης χριστιανικῆς κοινότητος παρέμεινε (Πράξ. 15, 34) στὴν Ἀντιόχεια, ὅπου συμβούλεψε τοὺς χριστιανούς καὶ τοὺς ἐνίσχυσε ὥστε νὰ μείνουν πιστοὶ στὶς ἀποφάσεις τῆς Συνόδου. Στὴ συνέχεια συνόδευσε τὸν Παῦλο κατὰ τὴ δεύτερη ἀποστολικὴ του περιοδεία (Πράξ. 16, 16 ἐξ.) καὶ τὴν ἱεραποστολικὴ δράση στὴ Θεσσαλονίκη, Βέροια, Ἀθήνα, Κόρινθο (Πράξ. 16, 19. 25. 29. 17, 4. 10. 14. 15). Ἡ τελευταία πληροφορία τῶν Πράξεων γιὰ τὸν Σίλα ἀναφέρεται στὴν ἱεραποστολικὴ του δράση στὴν Κόρινθο (Πράξ. 18, 5). Ὁ Παῦλος ἐπιβεβαιώνει τὴ δράση τοῦ Σίλα στὴν Κόρινθο (Β΄ Κορ. 1, 19) καὶ τὴ σχέση του μὲ τοὺς Θεσσαλονικεῖς στοὺς χαιρετισμούς πού ἔστειλε στὶς ἐπιστολές του (Α΄ Θεσ. 1, 1 καὶ Β΄ Θεσ. 1, 1). Ὁ Σίλας ὑπῆρξε στενὸς συνεργάτης καὶ τοῦ ἄλλου κορυφαίου ἀποστόλου, τοῦ Πέτρου, στὴ Ρώμη. Αὐτὸ δηλώνεται σαφῶς στὴν ἐπιστολὴ του: «*Διὰ Σιλουανοῦ ὑμῖν τοῦ πιστοῦ ἀδελφοῦ, ὡς λογίζομαι*» (Α΄ Πέτ. 5, 12).

42. Ὁ Τιμόθεος, σύμφωνα μὲ τὶς μαρτυρίες τῶν Πράξεων, ὑπῆρξε στενὸς συνεργάτης τοῦ Παύλου. Καταγόταν ἀπὸ τὰ Λύστρα, ἀπὸ μητέρα Ἰουδαϊκῆς καταγωγῆς καὶ πατέρα Ἑλληνα, μὲ καλὴ φήμη στοὺς χριστιανούς τῶν Λύστρων καὶ τοῦ Ἰκονίου. Ὁ Παῦλος τὸν πῆρε μαζί του καὶ γιὰ νὰ διευκολύνει τὴ δράση του μεταξὺ τῶν Ἰουδαίων «*περιέτεμεν αὐτὸν διὰ τοὺς Ἰουδαίους*» (Πράξ. 16, 3). Συνόδευσε τὸν ἀπόστολο τόσο στὴ δεύτερη ὅσο καὶ στὴν τρίτη ἀποστολικὴ περιοδεία. Στὴ δεύτερη ἦταν παρὼν ἀπὸ τὰ Λύστρα στοὺς Φίλιππους, στὴ Θεσσαλονίκη, στὴ Βέροια, στὴν Ἀθήνα καὶ στὴν Κόρινθο. Ὁ Παῦλος τοῦ ἀνέθεσε ἀπὸ τὴν Ἀθήνα εἰδικὴ ἀποστολὴ γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη, τὴν ὁποία διεκπεραίωσε μὲ τὸν καλύτερο δυνατὸ τρόπο. Μνημονεύεται στὶς Πράξ. 16, 1. 17, 14. 15. 18, 5. Δεύτερη ἀποστολὴ πρὸς τὴν Μακεδονία ἀνέθεσε ὁ ἀπόστολος στὸν Τιμόθεο καὶ στὸν Ἐραστο ἀπὸ τὴν Ἐφεσο (Πράξ. 19, 22). Στὸ ταξίδι τῆς τρίτης ἀποστολικῆς περιοδείας μέχρι τὴν Ἀσία συνόδευσε καὶ ὁ Τιμόθεος τὸν Παῦλο καὶ μαζί μὲ τοὺς ἄλλους συνεργάτες τὸν ἀνέμενε στὴν Τρωάδα (Πράξ. 20, 4). Ἡ συνεργασία τοῦ Τιμόθεου μὲ τὸν Παῦλο ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὶς Ἐπιστολές τοῦ δευτέρου. Μνημονεύεται στοὺς χαιρετισμούς πού στέλλει στὴν Ἐκκλησία τῆς Ρώμης (Ρωμ. 16, 21). Μία ἀπὸ τὶς ἀποστολές πού ἀνέθετε ὁ Παῦλος στὸν Τιμόθεο ἦταν νὰ ἐπισκεφθεῖ τοὺς Κορινθίους (Α΄ Κορ. 4, 17. 16, 10). Ἐπιβεβαιώνεται ἡ δράση στὴν Κόρινθο (Β΄ Κορ. 1, 1. 19), στὴ Θεσσαλονίκη (Α΄ Θεσ. 1, 1 καὶ Β΄ Θεσ. 1, 1) καὶ ἡ σχέση του μὲ τὸν Φιλήμονα (Φιλήμ. 1). Τέλος οἱ δύο ποιμαντικῆς ἐπιστολές δείχνουν ὅτι ἦταν μία μεγάλη μορφή τοῦ ἀρχέγονου Χριστιανισμοῦ (Α΄ Τιμ. 1, 2. 6, 20. Β΄ Τιμ. 1, 2).

ἐπειδὴ ἐμποδίστηκαν ἀπὸ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα νὰ συνεχίσουν τὸ κήρυγμα τοῦ εὐαγγελίου πρὸς τὴν Ἀσία ἔφθασαν στὴ Μυσία. Προσπάθησαν νὰ περάσουν στὴ Βιθυνία, ἀλλὰ δὲν τοὺς ἐπέτρεψε τὸ πνεῦμα τοῦ Ἰησοῦ, ὁπότε ἀπὸ τὴ Μυσία κατέβηκαν στὴν Τρωάδα (Πράξ. 16, 6-8). Ἐκεῖ ἔλαβε χώρα τὸ νυκτερινὸ ὄραμα τοῦ Παύλου, σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο ἄνδρας Μακεδόνας τὸν καλοῦσε νὰ περάσει στὴ Μακεδονία γιὰ νὰ βοηθήσει τὸν ἑλληνικὸ λαό⁴³.

Σύμφωνα μὲ τὴν πληροφορία τῶν Πράξεων 16, 10 φαίνεται ὅτι στὴν Τρωάδα προσέθηκε καὶ τέταρτο πρόσωπο στὴν ἱεραποστολικὴ ομάδα τοῦ Παύλου καὶ αὐτὸς πρέπει νὰ ἦταν ὁ συγγραφέας τῶν Πράξεων, ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς. Πρόκειται γιὰ μία σαφῆ ἔνδειξη τῶν λεγομένων «ἡμεῖς-ἐδαφίων» ποὺ ἀρχίζουν ἀπὸ τὸν στίχο 16, 10· «ὡς δὲ τὸ ὄραμα εἶδεν, εὐθέως ἐζητήσαμεν ἐξελεθεῖν εἰς Μακεδονίαν συμβιβάζοντες ὅτι προσκέκληται ἡμᾶς ὁ Θεὸς εὐαγγελίσασθαι αὐτούς»⁴⁴.

Ἀσφαλῶς ἡ αἰφνίδια ἐμφάνιση τοῦ Λουκᾶ στὴ συγκεκριμένη φάση τοῦ ἱεραποστολικοῦ ἔργου τοῦ Παύλου, ἦταν φυσικὸ νὰ δημιουργήσει προβληματισμὸ στοὺς ἐρευνητές⁴⁵. Ὡστόσο αὐτὸ ἀνήκει στὴ συντακτικὴ δεξιότητα τοῦ

43. Σχόλια γιὰ τὰ γεγονότα τῆς πορείας τοῦ Παύλου σύμφωνα μὲ τὶς Πράξ. 16, 1-8 βλ. HAENCHEN E., ὅπ.π., σ. 478 ἐξ., ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία. Πρβλ. BRUCE F. F., *The Acts of the Apostles*, Michigan ¹1975, σ. 307 ἐξ. Γιὰ τὸ ὄραμα τοῦ Παύλου στὴν Τρωάδα ὁ ἱερός Χρυσόστομος, PG 60, 249 σημειώνει: «Ὅρα, οὐκέτι δι' ἀγγέλου καθάπερ Φίλιππῳ, καθάπερ Κορνηλίῳ· ἀλλὰ τί; Δι' ὀράματος φαίνεται αὐτῷ λοιπὸν ἀνθρωπινώτερον, οὐκέτι θειώτερον».

44. Στὸ στίχο Πράξ. 16, 10 ἔχουμε τὴν ἐμφάνιση γιὰ πρώτη φορὰ τῶν «ἡμεῖς-ἐδαφίων», ὅπου ὑποδηλώνεται καὶ ἡ παρουσία τοῦ Λουκᾶ μαζί μὲ τοὺς συνοδοὺς τοῦ Παύλου, τὸν Σίλα καὶ τὸν Τιμόθεο ποὺ μνημονεύονται πιὸ μπροστά. Παρόλο ποὺ ὁ E. Haenchen, ὅπ.π., σ. 490 ὑποστηρίζει ὡς συντάκτες τῶν «ἡμεῖς ἐδαφίων», εἴτε τὸν Σίλα, εἴτε τὸν Τιμόθεο, ἡ ἄποψή του δὲν ἔγινε δεκτὴ στὴν ἔρευνα τῶν Πράξεων. Πρβλ. CADBURY H. J., «“We” and “I” Passages in Luke Acts», *NTS* 3 (1957), 128-32. BLAISDELL J. A., «The Authorship of the “we” sections of the Book of Acts», *HThR* 13 (1920), 136-158. Πρβλ. BRUCE F. F., ὅπ.π., σ. 311. NEILL W., *The Acts of the Apostles*, London ²1987, σ. 180. Ὅπως εὐστοχα παρατηρεῖ ὁ CONZELMANN H., *Acts of the Apostles*, σ. 127, παρόλο ποὺ ὁ Haenclaus πιστεύει ὅτι ὁ Σίλας καὶ ὁ Τιμόθεος εἶναι οἱ συντάκτες τῶν «ἡμεῖς-ἐδαφίων», ὁμως ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴ διήγηση αὐτοὶ οἱ δύο ἦσαν μὲ τὸν Παῦλο πρὸ πολλοῦ χωρὶς νὰ γίνεαι ἀναφορὰ στὸ κείμενο στὸ ἀ' πληθυντικὸ πρόσωπο. Αὐτὸ ὑποδηλώνει τὴν παρουσία νέου συνοδοῦ τοῦ Παύλου. Θεωρῶ πολὺ εὐστοχη τὴν ἐπίσημανση τοῦ Θεοφυλάκτου Ἀρχίδος, PG 125, 729, ὁ ὁποῖος ἀναφέρει: «Σημειωτέον ὅτι ἐν ταῖς πόλεσι ταύταις (τῆς Μακεδονίας) σὺν τῷ Παύλῳ ἦν ὁ Λουκᾶς, ἐξ ὧν καὶ τὸ πρόσωπον ἐαυτοῦ συμπεριλαμβάνει λέγων· ἐζητήσαμεν· εὐθυδρομήσομεν· ἐξήλθομεν».

45. Πρβλ. ΓΑΛΑΝΗ ΙΩ. Α., *Τὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ στὴ διήγηση τῶν Πράξεων γιὰ τὴ μετὰβαση καὶ τὸ ἔργο τοῦ Παύλου στοὺς Φιλίππους σὲ σχέση μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ συγγραφέα*, Ἀθήνα 1980.

συγγραφέα. Αυτός γνωρίζει να εισάγει την κατάλληλη στιγμή τὸ κάθε πρόσωπο πὸν θὰ παίξει κάποιο συγκεκριμένο ρόλο στὴν πορεία τοῦ εὐαγγελίου, ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα ὡς τὴ Ρώμη καὶ τὴν παράλληλη ἐπέκταση τῆς ἀρχέγονης Ἐκκλησίας πρὸς τὰ ἔθνη. Ἀνεξάρτητα ἂν δεχθεῖ κανεὶς τὴν ἄποψη ὅτι ὁ Λουκᾶς ἦταν Μακεδόνας καὶ καταγόταν ἀπὸ τοὺς Φιλίππους⁴⁶ ἢ ἀπὸ τὴν Ἀντιόχεια τῆς Συρίας, εἶναι ἀναμφισβήτητο γεγονός πὸς ἦταν συνεργάτης καὶ συνοδὸς τοῦ Παύλου (Κολ. 4, 14. Φιλῆμ. 24. Β' Τιμ. 4, 11), ὁπότε ἔπαιξε σημαντικό ρόλο στὸ ἔργο τῆς ἱεραποστολῆς τῶν ἐθνῶν. Ἐπομένως δὲν ἀποκλείεται καὶ στὴ συγκεκριμένη περίπτωση ὁ ἀγαπητὸς ἰατρὸς τοῦ ἀποστόλου, Λουκᾶς, νὰ συνέβαλε θετικὰ συμμετέχοντας ὡς τέταρτο μέλος τῆς ἱεραποστολικῆς ὁμάδας τοῦ Παύλου. Ἀκολουθώντας τὴν πρόσκληση τοῦ Θεοῦ ἔσπευσε μετὰ τὸ ὄραμα τοῦ ἀποστόλου στὸν εὐαγγελισμό τῆς Μακεδονίας καὶ τὴν ἐπέκταση τῆς Ἐκκλησίας στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο, πὸν ἦταν ἡ πύλη τῆς Εὐρώπης. Ἀπὸ τὴν Τρωάδα ξεκίνησαν μὲ πλοῖο, ἔφθασαν στὴ Σαμοθράκη, ἀπὸ ἐκεῖ στὴ Νεάπολη, τὴ σημερινὴ Καβάλα καὶ στὴ συνέχεια κατέληξαν στοὺς Φιλίππους⁴⁷, πὸν ἦταν σημαντικὴ πόλη καὶ ἀνῆκε στὴν πρώτη μερίδα τῆς Μακεδονίας.

Μετὰ ἀπὸ ὅσα ἀναφέραμε παραπάνω μποροῦμε νὰ ἐπισημάνουμε τὰ ἐξῆς σχετικὰ μὲ τὴν εἰσαγωγή τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴ Θεσσαλονίκη. Ἡ ἱεραποστολὴ στὴν Θεσσαλονίκη εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς σταθμοὺς τῆς δεύτερης ἀποστολικῆς περιοδείας τοῦ Παύλου, πὸν ξεκίνησε ἀπὸ τὴν Ἀντιόχεια. Ἡ πόλη αὐτὴ τῆς Μακεδονίας, ἡ ὁποία κατοικεῖτο κυρίως ἀπὸ ἐθνικούς, Ἕλληνες, Ρωμαίους καὶ λιγότερους Ἰουδαίους, ἐντάσσεται στοὺς στόχους τοῦ ἀποστόλου τῶν ἐθνῶν, ὁ ὁποῖος μετὰ τὴν ἀπόφαση τῆς Ἀποστολικῆς Συνόδου ἀναλάμβανε ἀπὸ τὴν ἀρχέγονη Ἐκκλησία τὴν ἱεραποστολὴν στὰ ἔθνη (Γαλ. 2, 9).

46. Ὁ PENAN E., *Οἱ Ἀπόστολοι*, Ἀθήνα ἀ.χ. στηριζόμενος στὰ «ἡμεῖς-ἐδάφια» τῶν Πράξεων ὑποστήριξε τὴν καταγωγή τοῦ Λουκᾶ ἀπὸ τοὺς Φιλίππους. Στὴν ἴδια γραμμὴ κινοῦνται οἱ RAMSAY W. M., *St. Paul the traveler and the Roman citizen*, Michigan 1966, σ. 200 ἔξ. LOISY A., *Les Actes des Apotres*, Paris 1920, σ. 626. WENDT H., *Die Apostelgeschichte*, Göttingen 1913, σ. 244· πρβλ. ΣΤΟΠΙΟΓΛΟΥ Γ., «Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος καὶ οἱ Ἕλληνες», στὰ *Πρακτικὰ Θεολογικοῦ Συνεδρίου, Ἱερᾶς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη 1989, σ. 351.

47. Γιὰ τοὺς Φιλίππους βλ. ΛΑΖΑΡΙΔΗ Α. Δ., *Οἱ Φίλιπποι*, Θεσσαλονίκη 1956. ΚΟΥΚΟΥΛΗ-ΧΡΥΣΑΝΘΑΚΗ Χ. καὶ ΜΠΑΚΙΡΤΖΗ ΧΑΡ., *Φίλιπποι*, 1997. Ἰδιαιτέρα γιὰ τοὺς Φιλίππους τὴν ἐποχὴ τοῦ Παύλου βλ. ΒΑΚΙΡΤΖΙΣ CH. AND ΚÖSTER H., *Philippi at the Time of Paul and after his Death*, Pennsylvania 1998· πρβλ. ΣΤΟΠΙΑΝΝΟΥ Β. Π., «Ὁ Παῦλος στοὺς Φιλίππους-Ἡ πρώτη Ἐκκλησία», στὸ *Ἐρμηνευτικὰ Μελετήματα*, Θεσσαλονίκη 1988, σσ. 537-543.

Τὸ ἔργο τοῦ εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεσσαλονίκης δὲν ἦταν ὀρθολογικὴ ἐπιλογή τοῦ Παύλου, ἀλλὰ τῆς χάριτος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ γενικότερα τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος ἦταν ὁ σχεδιαστὴς τῆς ἀποστολῆς (Πράξ. 15, 40)⁴⁸. Τὴν ὑλοποίηση τοῦ σχεδίου τῆς σωτηρίας ὁ Θεὸς ἀνέθεσε στοὺς ἀποστόλους καὶ μαθητὲς τοῦ Ἰησοῦ διὰ τῆς Ἐκκλησίας. Στὴ συγκεκριμένη περίπτωση, ὁ εὐαγγελισμὸς τῆς Θεσσαλονίκης συνδέεται μὲν μὲ τὴν Ἐκκλησίαν τῶν Ἱεροσολύμων, ὑλοποιεῖται ὁμως ἀπὸ τὸ ἱεραποστολικὸ κέντρο τοῦ Παύλου ποῦ ἦταν ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἀντιόχειας. Ἡ ἱεραποστολικὴ ομάδα τοῦ Παύλου ποῦ τὸν συνόδευσε στὴν Ἑλλάδα καὶ εἰδικὰ στὴ Θεσσαλονίκη συγκροτήθηκε σταδιακὰ. Ξεκίνησε μὲ τὸν Σίλα στὴν Ἀντιόχεια, προστέθηκε ὁ Τιμόθεος στὰ Λύστρα καὶ ὀλοκληρώθηκε μὲ τὸν Λουκᾶ στὴν Τρωάδα. Ὁ συγγραφέας τῶν Πράξεων συντέμνει τὰ γεγονότα ποῦ προηγήθηκαν ἀπὸ τὴν Ἀντιόχεια ὡς τοὺς Φιλίππους γιὰ δύο κυρίως λόγους· εἴτε διότι τὰ περιστατικὰ ποῦ διαδραματίστηκαν δὲν εἶχαν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὸν συντάκτη, εἴτε διότι σπεύδει στὰ γεγονότα τῶν Φιλίππων καὶ τῆς Θεσσαλονίκης, τὰ ὁποῖα ἐπιβεβαιώνουν τὸν σκοπὸ τοῦ βιβλίου, ποῦ ἦταν ἡ διάδοση τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ στὰ ἔθνη.

Σ' αὐτὸ τὸ ἔργο ὁ Παῦλος καὶ οἱ συνεργάτες του εἶχαν ὁδηγὸ καὶ καθοδηγητὴ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα. Στὴν ἀρχὴ τοὺς ἐμπόδισε νὰ προχωρήσουν ἀπὸ τὴ Γαλατία στὴν Ἀσία καὶ νὰ κηρύξουν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ στὴ συνέχεια τὸ πνεῦμα τοῦ Ἰησοῦ δὲν ἐπέτρεψε στοὺς ἱεραποστόλους ἀπὸ τὴ Μυσία νὰ προχωρήσουν στὴ Βιθυνία. Ἔτσι φαίνεται καθαρὰ ὅτι αὐτὸς ποῦ προγραμματίσει τὴν ἱεραποστολὴ στὴν Ἑλλάδα γενικότερα καὶ στὴ Θεσσαλονίκη εἰδικότερα ἦταν πραγματικὰ ὁ Τριαδικὸς Θεός. Αὐτὴ εἶναι μία ἀπὸ τὶς βασικὲς θεολογικὲς προϋποθέσεις τοῦ συγγραφέα τῶν Πράξεων γιὰ τὴν κατανόηση τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴ Θεσσαλονίκη.

Μὲ βάση τὴν προϋπόθεση αὐτή, κατανοοῦμε τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ συγγραφέας τῶν Πράξεων δὲν ἐμφανίζει πάντοτε καὶ μὲ σαφήνεια τὴ συμμετοχὴ ὄλων τῶν μελῶν τῆς ἱεραποστολικῆς ομάδας τοῦ Παύλου, στὰ γεγονότα ποῦ διαδραματίστηκαν στὸν ἑλληνικὸ χῶρον· Φιλίππους, Θεσσαλονίκη, Βέροια, Ἀθήνα καὶ Κόρινθο. Γι' αὐτὸ εἶναι ἀναγκαία ἡ παρακολούθηση τῶν γεγονότων σύμφωνα μὲ τὰ συμφραζόμενα τῶν διηγήσεων ἢ τὴν ἱστορικὴ καὶ λογικὴ ἀλληλουχία τους, χωρὶς νὰ παραλείπεται μερικὲς φορὲς καὶ ἡ ὑποθετικὴ ἐργασία.

48. Βλ. σχόλια στὸ στίχο HAENCHEN E., ὀπ.π., σ. 474 ἔξ. WILLIAMS C. S. C., *A Commentary on the Acts of the Apostles*, London 1957, σ. 180 ἔξ. DUNN J. D. G., *The Acts of the Apostles*, Pennsylvania 1996, σ. 211.

γ. Τὰ γεγονότα τῶν Φιλίππων

Τὰ γεγονότα πού διαδραματίστηκαν στους Φιλίππους ἀποτελοῦν προανάκρουσμα τῶν ὄσων ἀκολούθησαν στή Θεσσαλονίκη. Γι' αὐτό θὰ μπορούσε νὰ διακρίνει κανεῖς παράλληλα περιστατικά στήν διήγηση τῶν Πράξ. 16, 11-40 καί 17, 1-10⁴⁹. Τό πρῶτο στοιχεῖο πού πρέπει νὰ ἐπισημάνουμε εἶναι τὸ γεγονὸς τῆς ἀναφορᾶς περιορισμένου χρόνου παραμονῆς τοῦ Παύλου καὶ τῶν συνεργατῶν του τόσο στους Φιλίππους (Πράξ. 16, 12) ὅσο καὶ στή Θεσσαλονίκη (Πράξ. 17, 2). Ἐπίσης ὁ συντάκτης τῶν δύο διηγήσεων παρουσιάζει τὸν ἀπόστολο νὰ ἐφαρμόζει τὴν ἴδια ἱεραποστολικὴ τακτικὴ. Τὴν ἡμέρα τοῦ Σαββάτου προσέφευγε, καὶ στή μία καὶ στήν ἄλλη περίπτωση, στὸν τόπο τῆς συναθροίσεως καὶ τῆς προσευχῆς τῶν Ἰουδαίων. Τὰ μέρη αὐτὰ ἦταν συνήθως ἡ συναγωγὴ (Πράξ. 17, 1) ἢ ἄλλα μέρη κοντὰ σὲ ποταμούς (Πράξ. 16, 13), θάλασσεσ ἢ πηγές, γιὰ τὴ διευκόλυνση τῶν ἀπαραίτητων καθαρῶν.

Ὁ Παῦλος ἀνέλυε τίς Γραφές (Πράξ. 16, 13 καὶ 17, 2), μὲ ἀποτέλεσμα νὰ προσελκύσει στὸ Χριστιανισμὸ κυρίως ἀνθρώπους σεβομένους τὸν Θεὸ (Πράξ. 16, 14 καὶ 17, 4). Παρὰ τὴν περιορισμένη μεταστροφή τῶν Ἰουδαίων, ὁ Λουκᾶς καὶ στίς δύο παράλληλες διηγήσεις κάνει λόγο γιὰ τὴ μεταστροφή γυναικῶν κυρίως τῆς ὑψηλῆς κοινωνίας (Πράξ. 16, 14-15 καὶ 17, 4)⁵⁰. Πρόκειται γιὰ σκόπιμη ὑπογράμμιση τοῦ γεγονότος, γιὰτὶ ἤθελε νὰ παρουσιάσει τὴν προσέλευση στὸ Χριστιανισμὸ συνειδητοποιημένων καὶ ἀξιόλογων γυναικῶν καὶ ὄχι ἀπλᾶ συμμετοχὴ μόνον ἀνθρώπων ἀπὸ τὰ κατώτερα κοινωνικὰ στρώματα. Αὐτὸ μπορεῖ στήν ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ διάσταση τῆς νέας θρησκείας νὰ μὴ ἔχει ἰδιαίτερη σημασία. Ὅμως γιὰ τὸν ἱστορικοθεολογικὸ καὶ ἀπολογητικὸ χαρακτήρα τῶν Πράξεων, τὰ γεγονότα αὐτὰ τονίζονται σκόπιμα ἀπὸ τὸν συγγρα-

49. Ἐρμηνευτικὴ ἀνάλυση τῶν διηγήσεων βλ. HAENCHEN E., *The Acts of the Apostles, A Commentary*, Oxford 1971, σ. 492 ἔξ. CONZELMANN H., *A Commentary on the Acts of the Apostles*, Philadelphia 1987, σ. 128 ἔξ. PESCH R., *Die Apostelgeschichte (Apg. 13-28)*, Zürich 1986, σ. 103 ἔξ.

50. Προβλ. ΑΓΟΥΡΙΑΔΗ Σ., «Ὁ ρόλος τῶν γυναικῶν στήν Ἐκκλησία τῶν Φιλίππων», στὸ *Ἄρα γε γνώσκεις ἃ ἀναγινώσκεις*, Ἀθήνα 1989, σσ. 185-193. Χαρακτηριστικὰ εἶναι τὰ σχόλια τοῦ Θεοφυλάκτου, PG 125, 729 γιὰ τὴν Λυδία τὴν Πορφυρόπολη: «Εἰ κεκοίκατέ με πιστὴν τῷ Κυρίῳ. Ὅρα φιλόσοφον γυναῖκα· πρῶτον αὐτὸ ἐμαρτύρησε, τὸ τὸν Θεὸν καλέσαι αὐτήν. Ἴδε καὶ τὸ ἄτυφον· γυνὴ ταπεινὴ αὐτῆ, καὶ ἀπὸ τῆς τέχνης πορφυροπόλις, φησι· τοῦτ' ἔστι πορφυροβάφα πωλοῦσα. Καὶ οὐκ αἰσχύνεται τὰ ἐπιτηδεύματα ὁ Ἱστοριογράφος. Οὐκ εἶπε δέ, εἰ μεγάλην γυναῖκα, εἰ εὐλαβεῖ κεκοίκατε ἀλλὰ, πιστὴν τῷ Κυρίῳ. Εἰ τῷ Κυρίῳ, πολλῶ μᾶλλον ὑμῖν. Οὐ παρεκάλεσεν ἀπλῶς, ἀλλὰ αὐτοὺς ἀφήκε κυρίους εἶναι, εἰ καὶ ἠνάγκασε σφοδρῶς».

φέα τοῦ ἔργου, ὥστε νὰ φανεῖ ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς συμπεριελάμβανε στοὺς κόλπους του ἀνθρώπους ἀπὸ ὅλα τὰ κοινωνικὰ στρώματα.

Οἱ σκηνές πὺν ἀκολουθοῦν στὴ συνέχεια μετὰ τὴν θεραπεία τῆς παιδίσκης πὺν εἶχε «πνεῦμα πύθωνος» (Πράξ. 16, 16)⁵¹ στοὺς Φιλίππους, ἔχει πλήρη ἀντιστοιχία μὲ τὰ γεγονότα τῆς Θεσσαλονίκης. Οἱ κύριοι τῆς παιδίσκης, κυρίως Ρωμαῖοι, συλλαμβάνουν τὸν Παῦλο καὶ τὸν Σίλα καὶ τοὺς φέρνουν στὴν ἀγορὰ ἐνώπιον τῶν ἀρχόντων, μὲ τὴν πολιτικὴ κατηγορία τῆς διαταράξεως τῆς τάξεως καὶ τὴν εἰσαγωγή νέας θρησκείας ἀντίθετης μὲ τὴν παραδεδομένη. Παράλληλα ξεσηκώνουν τὸν ὄχλο μὲ ἀποτέλεσμα οἱ στρατηγοὶ νὰ διατάξουν τὸν ραβδισμό καὶ τὴν φυλάκιση τῶν ἀποστόλων (Πράξ. 16, 16-24). Μετὰ τὴ μεταστροφή τοῦ δεσμοφύλακα, οἱ στρατηγοί, ἀφοῦ διαπίστωσαν ὅτι οἱ ἀπόστολοι ἦσαν Ρωμαῖοι πολῖτες, τοὺς ἀπέλυσαν καὶ τοὺς παρακάλεσαν νὰ φύγουν ἀπὸ τὴν πόλη τους (Πράξ. 16, 25-40)⁵². Τὸ ἴδιο περίπου σκηνικὸ ἐμφανίζεται καὶ στὴ Θεσσαλονίκη. Οἱ Ἰουδαῖοι τῆς πόλεως ξεσηκώνουν τὸν ὄχλο, ἀναζητοῦν τοὺς ἀποστόλους καὶ διαπιστώνουν τὴν ἀπουσία τους. Οἱ χριστιανοὶ τῆς Θεσσαλονίκης τοὺς ἔστειλαν στὴ Βέροια. Τότε ἔσυραν ἐνώπιον τῶν ἀρχόντων, τῶν πολιταρχῶν, τὸν Ἰάσονα καὶ κάποιους ἄλλους χριστιανούς μὲ τὴν κατηγορία ὅτι παραβαίνουν τὸν νόμο τοῦ Καίσαρα καὶ διακηρύττουν ἄλλο βασιλέα, τὸν Ἰησοῦ.

Ὁ συντάκτης τῶν δύο διηγήσεων ἠθέλε νὰ δείξει ὅτι παρὰ τίς συγκρούσεις τῶν ἀποστόλων μὲ τοὺς Ρωμαῖους στὴν πρώτη καὶ τοὺς Ἰουδαίους στὴν δευτέρῃ διήγησι, οἱ Ρωμαῖοι ἀναγνώρισαν τὸ λάθος τους καὶ ἔσπευσαν νὰ τὸ διορθώσουν. Ἀντίθετα οἱ Ἰουδαῖοι ὄχι μόνον παρέμειναν διώκτες τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀλλὰ συνέχισαν νὰ εἶναι ἀντίπαλοι τοῦ Παύλου σὲ ὅλο τὸν ἑλληνικὸ χῶρο.

δ. Ἡ συγκρότηση τῆς Ἐκκλησίας Θεσσαλονίκης

Βασικὰ θέματα πὺν τίθενται στὴ σύγχρονη ἔρευνα γιὰ τὴν ἴδρυση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Θεσσαλονίκης εἶναι τὸ θέμα τῶν συνοδῶν τοῦ Παύλου ἀπὸ τοὺς

51. Πρβλ. ΣΤΟΓΙΑΝΝΟΥ Β. Π., «Πνεῦμα Πύθωνα» (Πράξ. 16, 16). Ἡ συνάντηση τοῦ ἀρχέγονου Χριστιανισμοῦ μὲ τὴ μαντική», σὺν Ἐρμηνευτικὰ Μελετήματα, ΒΒ4, Θεσσαλονίκη 1988, σσ. 515-536.

52. Σχόλια σὺς δύο διηγήσεις Πράξ. 16, 16-40 καὶ 17, 1-9 βλ. σὺς σημαντικὰ ὑπομνήματα τῶν HAENCHEN E., *The Acts of the Apostles*, σ. 490 ἔξ. PESCH R., *Die Apostelgeschichte* (Apg. 13-28), v/2, Zürich 1986, σ. 110 ἔξ. CONZELMANN H., *Acts of the Apostles*, σ. 128 ἔξ. DUNN J. D.G., *The Acts of the Apostles*, σ. 220 ἔξ. BRUCE F. F., *The Acts of the Apostles*, σ. 315 ἔξ.

Φιλίππους στη Θεσσαλονίκη, τῶν στάσεων στήν Ἀμφίπολη καί Ἀπολλωνία, τῆς πορείας πού ἀκολούθησαν καί τῆς πύλης πού μπήκαν οἱ ἱεραπόστολοι στήν πόλη, τοῦ χρόνου ἀφίξεως καί διαμονῆς, τῆς θέσεως καί τῆς ἀξίας τῆς συναγωγῆς τῶν Ἰουδαίων στή Θεσσαλονίκη⁵³.

Ὡς πρὸς τὸ πρῶτο θέμα ὑποστηρίχθηκε ὅτι σύμφωνα μὲ τις μαρτυρίες τῶν Πράξεων φαίνεται ὅτι ὁ Σίλας συνόδευσε τὸν Παῦλο ἀπὸ τοὺς Φιλίππους στή Θεσσαλονίκη. Ὅμως συστηματικότερη μελέτη τῶν δεδομένων τῶν Πράξεων καί τῶν Ἐπιστολῶν δείχνουν ὅτι ἐνεργὸ συμμετοχὴ εἶχε ὁ Τιμόθεος καί πιθανὸν ὁ Λουκᾶς⁵⁴. Ὁ Τιμόθεος ἐπανεμφανίζεται στή Βέροια (Πράξ. 17, 14)⁵⁵ καί σύμφωνα μὲ τὴν Α΄ Θεσ. 3, 1-2⁵⁶ στέλλεται ὡς συνεργάτης τοῦ ἀποστόλου στή Θεσσαλονίκη γιὰ νὰ στηρίξει καί νὰ παρακαλέσει τοὺς πιστοὺς. Αὐτὸ δηλώνει σαφῶς ὅτι οἱ Θεσσαλονικεῖς γνώριζαν τὸν Τιμόθεο ἀπὸ τὴν πρόσφατη ἐπίσκεψή του μὲ τὸν Παῦλο καί τὸν Σίλα στήν πόλη τους καί τὸν δέχθηκαν ὡς ἀπεσταλμένο τοῦ ἀποστόλου. Ἀλλὰ καί οἱ χαιρετισμοὶ τῶν Α΄ Θεσ. 1, 1 καί Β΄ Θεσ. 1, 1: «*Παῦλος καί Σιλουανὸς καί Τιμόθεος τῇ ἐκκλησίᾳ Θεσσαλονικέων ἐν Θεῷ Πατρὶ ἡμῶν καί Κυρίῳ Ἰησοῦ Χριστῷ*», δηλώνουν σαφῶς ὅτι τὴν ἱεραποστολικὴ ὁμάδα πού ἔφθασε ἀπὸ τοὺς Φιλίππους στή Θεσσαλονίκη ἀποτελοῦσαν ὁ Παῦλος, ὁ Σίλας καί ὁ Τιμόθεος. Ὁ Λουκᾶς συντόνιζε πιθανὸν τὸ ἔργο τῆς ἀποστολῆς βοήθειας διὰ τοῦ Ἐπαφροδίτου (Φιλ. 4, 18) πρὸς τὴν ἱε-

53. Γιὰ τὴν ὅλη προβληματικὴ καί τὴν ἐρμηνεία τῆς διηγήσεως τῶν Πράξ. 17, 1-10 βλ. τὴ μελέτη ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Χρ. Κ., *Ἡ συγκρότηση τῆς πρώτης Χριστιανικῆς κοινότητος τῆς Θεσσαλονίκης, Συγκριτικὴ μελέτη τῶν Πράξεων 17, 1-10 καί τῶν Α΄ καί Β΄ Θεσσαλονικεῖς*, ἐκδόσεις Π. Πουρναρᾶ, στή σειρά *Σπουδὲς στὸν Ἀρχέγονο Χριστιανισμό* 6, Θεσσαλονίκη 2008, σ. 200 ἔξ., ὅπου καί σχετικὴ βιβλιογραφία.

54. SIOTIS M. A., «Luke the Evangelist as St. Paul's collaborator», *Neues Testament und Geschichte*, Oscar Cullmannzum 70, Tübingen 1972.

55. Εἶναι συντακτικὴ μεθοδολογικὴ ἀρχὴ τοῦ συγγραφέα τῶν Πράξεων νὰ μνημονεύει μόνον τὰ πρόσωπα πού τὸν ἐνδιαφέρουν ἄμεσα στήν κάθε διήγηση, γι' αὐτὸ παρέλειψε νὰ χρησιμοποιοῦσιν τὸ ὄνομα τοῦ Τιμόθεου στή διήγηση τῆς Θεσσαλονίκης βλ. HAENCHEN E., *The Acts of the Apostles*, σ. 499.

56. Σχολιάζοντας τὴν ἀποστολὴ τοῦ Τιμόθεου στή Θεσσαλονίκη ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ὅπου παρέμεινε μόνος, τονίζει ὅτι σκοπὸς τοῦ ἑκτακτοῦ ταξιδιοῦ τοῦ ἐκλεκτοῦ συνεργάτη του ἦταν νὰ στηρίξει τοὺς χριστιανοὺς τῆς πόλεως στήν πίστη. Συνεπῶς ἦταν γνωστὸς ὁ Τιμόθεος ὡς βοηθὸς τοῦ Παύλου ἀπὸ τὴν προηγούμενη ἐπίσκεψή του στή Θεσσαλονίκη: «*Διὸ μηκέτι στέγοντες εὐδοκήσαμεν καταλειφθῆναι ἐν Ἀθήναις μόνοι, καί ἐπέμψαμεν Τιμόθεον, τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν καί διάκονον τοῦ Θεοῦ καί συνεργὸν ἡμῶν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὸ στηρίξει ὑμᾶς καί παρακαλέσαι ὑμᾶς περὶ τῆς πίστεως ὑμῶν*» (Α΄ Θεσ. 3, 1-2).

ραποστολική ομάδα από τους Φιλίππους στη Θεσσαλονίκη (Φιλ. 4, 16)⁵⁷. Όμως δὲν αποκλείεται καὶ προσωπική του επίσκεψη στην πρωτεύουσα τῆς Μακεδονίας πρὸς ἐνίσχυση τοῦ ἱεραποστολικοῦ ἔργου. Πάντως ἡ σταδιακὴ ἐμφάνιση τῶν διαφόρων προσώπων στὴ σκηνὴ τῶν Πράξεων ἀνήκει στὴν τεχνική τοῦ συντάκτη, ὁ ὁποῖος ἔχει ὡς κριτήριον τὸν ρόλο καὶ τὴ συμβολὴ τοῦ καθενὸς στὴν πορεία τοῦ εὐαγγελίου ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα ὡς τὴ Ρώμη.

Γιὰ τὸ δεύτερο θέμα, ποῦ ἀφορᾷ στὴν ἱεραποστολικὴ δράση τοῦ Παύλου καὶ τῶν συνοδῶν του στὴν Ἀμφίπολη καὶ τὴν Ἀπολλωνία⁵⁸, ὑποστηρίχθηκε ὅτι σύμφωνα μὲ τὰ φιλολογικὰ, ἱστορικὰ καὶ θεολογικὰ δεδομένα τοῦ Λουκᾶ-Πράξεις, ὑπῆρξε ἡ δυνατότητα γιὰ κάποια περιορισμένη δράση στὶς δύο πόλεις, ποῦ ὀδήγησε πιθανὸν στὴν ἴδρυση τῆς πρώτης μικρῆς χριστιανικῆς τους κοινότητας. Όμως ἡ χρῆση τοῦ ρήματος «διοδεύω» καὶ τῶν ἀντίστοιχων «διέρχομαι» καὶ «διαπορεύομαι» στὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Λουκᾶ καὶ στὶς Πράξεις δηλώνουν ἱεραποστολικὴ δράση τόσο τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῶν μαθητῶν, ὅσο καὶ τοῦ Παύλου⁵⁹.

57. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος στὴν ἐπιστολή του πρὸς τοὺς Φιλιππησίους κάνει λόγο γιὰ τὴ βοήθεια ποῦ τοῦ πρόσφεραν ὅταν βρισκόταν στὴ Θεσσαλονίκη. Τὴν μεταφορὰ τῆς βοήθειας πραγματοποιοῦσε ὁ Ἐπαφρόδιτος: «ὅτι καὶ ἐν Θεσσαλονίκη καὶ ἅπαξ καὶ δις εἰς τὴν χρεῖαν μου ἐπέμψατε· οὐχ ὅτι ἐπιζητῶ τὸ δόμα, ἀλλ' ἐπιζητῶ τὸν καρπὸν τὸν πλεονάζοντα εἰς λόγον ὑμῶν· ἀπέχω δὲ πάντα καὶ περισσεύω· πεπλήρωμαι δεξάμενος παρὰ Ἐπαφροδίτου τὰ παρ' ὑμῶν, ὁσμὴν εὐωδίας, θυσίαν δεκτὴν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ» (Φιλ. 4, 16-18). Σχόλια στοὺς στίχους βλ. ΚΑΡΑΒΙΔΟΠΟΥΛΟΥ ΙΩ. Δ., Ἐπιστολὴ τοῦ Παύλου πρὸς Ἐφεσίους, Φιλιππησίους, Κολοσσαεῖς, Φιλήμονα, Θεσσαλονίκη 1981, σ. 386 ἐξ.

58. Ὁ κώδικας SCRIVENER D. F. H., *Bezae Codex Cantabrigiensis*, Pennsylvania 1978 βοηθᾷ νὰ ὑποστηρίξουμε κάποια μορφή ἱεραποστολικῆς δράσης στὴν Ἀμφίπολη καὶ ἰδιαίτερα στὴν Ἀπολλωνία, γιατί ἀναφέρει: «Διοδεύσαντες δὲ τὴν Ἀμφίπολην καὶ κατῆλθον εἰς Ἀπολλωνίδα κακείθεν εἰς Θεσσαλονικὴν ὅπου ἦν συναγωγὴ τῶν Ἰουδαίων». Ἡ τάση τοῦ κώδικα μὲ τὴ φράση «καὶ κατῆλθον εἰς Ἀπολλωνίδα» θέλει νὰ τονίσει τὴν παραμονὴ τῶν ἱεραποστόλων γιὰ κάποιο χρονικὸ διάστημα, ἂν μὴ στὴν Ἀμφίπολη, τουλάχιστον στὴν Ἀπολλωνία. Αὐτὴ τὴν ἐρμηνεία δέχονται οἱ METZGER B. M., *A Textual Commentary on the Greek New Testament*, UBS 1971, σ. 451 καὶ CLARK A. C., *The Acts of the Apostles. A Critical edition with introduction and notes on selected passages*, Oxford²1970.

59. Οἱ ὑποστηρικτὲς τῆς μικρῆς διακοπῆς τοῦ Παύλου στὴν Ἀμφίπολη καὶ τὴν Ἀπολλωνία ἐπικαλοῦνται τὴ χρῆση τοῦ ρήματος «διοδεύω» στὸ Λκ. 8, 1. Ἐκεῖ δηλώνεται ὅτι ὁ Ἰησοῦς περιόδευε ἀπὸ πόλη σὲ πόλη καὶ ἀπὸ χωριὸν σὲ χωριὸν κηρύττοντας τὸ μήνυμα τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Βλ. VON DOBSCHUTZ E., *Die Thessalonicher - Briefe*, 1974, σ. 9. SCHÜRMAN H., *Das Lukasevangelium*, τόμ. 1. Freiburg 1969, σ. 445. καὶ MARSHALL I. H., *The Gospel of Luke. A Commentary on the Greek text*, The Paternoster Press 1979, σ. 316 ἐξ. Ἀντίθετη ἀποψη ἐξέφρα-

Ἡ πορεία πὺν ἀκολούθησαν ὁ Παῦλος καὶ οἱ συνοδοὶ του ἀπὸ τοὺς Φιλίππους στὴ Θεσσαλονίκη ἦταν καθορισμένη ἀπὸ τὴν Ἑγνατία ὁδὸ⁶⁰, ἡ ὁποία κατέληγε στὴ Ληταία Πύλη, στὸ ὕψος τῆς σημερινῆς ὁδοῦ Ἁγίου Δημητρίου καὶ ὄχι στὴν Χρυσὴ Πύλη τοῦ Βαρδαρίου. Γι' αὐτὸ ὑπάρχει πιθανότητα ἡ ἱεραποστολικὴ ὁμάδα νὰ μπῆκε ἀπὸ τὴ Ληταία Πύλη (Γενί-Κάπου)⁶¹ καὶ νὰ κατευθύνθηκε στὸ σπίτι τοῦ Ἰάσονα πὺν βρισκόταν στὰ ὄρια τῆς ἰουδαϊκῆς συνοικίας⁶². Οἱ εἰδικοί ἐρευνητὲς καθορίζουν τὰ ὄρια τῆς συνοικίας αὐτῆς στὴν περιοχὴ τῶν ὁδῶν Συγγροῦ-Ἀντιγονιδῶν καὶ Φιλίππου, δηλ. ἀνάμεσα στὴν Ἑγνατία καὶ τὴν ὁδὸ Ἁγίου Δημητρίου. Αὐτὸ τὸ κριτήριον ὁδήγησε τοὺς ἐρευνητὲς στὴν τοποθέτηση τῆς συναγωγῆς τῶν Ἰουδαίων εἴτε στὴν περιοχὴ τῆς Παναγίας Χαλκῶν εἴτε τὸ πιθανότερον, κοντὰ στὸ παραθαλάσσιον τεῖχος τῆς πόλεως (ὁδὸ Θεοδώρου Λασκάρεως).

Γιὰ τὸν χρόνον τῆς ἀφίξεως καὶ παραμονῆς τοῦ ἀποστόλου στὴν πρωτεύουσα τῆς Μακεδονίας μποροῦμε νὰ ὑποστηρίξουμε πὺς μὲ βάση τὰ σταθερὰ ἱστορικὰ γεγονότα πὺν σχετίζονται ἄμεσα ἢ ἔμμεσα μὲ τὴ ζωὴ τοῦ Παύλου, ὅπως εἶναι ὁ βασιλεὺς τῶν Ναβαταίων Ἀρέτας Δ' (Πράξ. 9, 22-25. Πρβλ. Β' Κορ. 11, 32-33), ὁ Ἡρώδης Α' ὁ Ἀγρίππας (Πράξ. 12, 1. 21-23), ὁ ἀνθύπατος τῆς Κύπρου Σέργιος Παῦλος (Πράξ. 13, 7-12), τὸ διάταγμα τοῦ Κλαυδίου γιὰ τὴν ἀπομάκρυνση τῶν Ἰουδαίων ἀπὸ τὴ Ρώμη (Πράξ. 18, 2) καὶ ὁ ἀνθύπατος τῆς Ἀχαΐας Γαλλίων (Πράξ. 13, 7-12), ὁδηγοῦμαστε στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ Παῦλος καὶ οἱ συνοδοὶ του ἔφθασαν στὴ Θεσσαλονίκη καὶ παρέμειναν ἀπὸ τὸν Ὀκτώβριον ὡς τὸν Νοέμβριον τοῦ 49 μ.Χ.⁶³

σε ὁ HAENCHEN E., *The Acts of the Apostles*, σ. 506, ἀλλὰ χωρὶς πειστικὰ ἐπιχειρήματα. Ἐξάλλου ἡ ἀναφορὰ τοῦ Παύλου γιὰ τὶς ἐκκλησίες τῆς Μακεδονίας στὴ Β' Κορ. 8, 1: «Γνωρίζομεν δὲ ὑμῖν, ἀδελφοί, τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν δεδομένην ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Μακεδονίας», μᾶς βοηθᾷ νὰ συμπεριλάβουμε στὶς χριστιανικὲς κοινότητες τῆς Μακεδονίας τοὺς Φιλίππους, τὴν Ἀμφίπολη, τὴν Ἀπολλωνία, τὴ Θεσσαλονίκη καὶ τὴ Βέροια. Ἐξάλλου ἡ ἀνακάλυψη τῶν παλαιохριστιανικῶν καὶ βυζαντινῶν μνημείων τῆς Ἀμφιπόλεως εἶναι ἓνα πρόσθετον ἐπιχειρήμα βλ. ΖΗΚΟΥ Ν., *Ἀμφίπολις. Παλαιοχριστιανικὴ καὶ βυζαντινὴ Ἀμφίπολις*, Ἀθήνα 1989.

60. Γιὰ τὴν περιγραφὴ τῆς Ἑγνατίας ὁδοῦ βλ. SIVIGNON M., «Ἡ γεωγραφικὴ εἰκόνα τῆς Μακεδονίας», στὸ *Μακεδονία 4000 χρόνια ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ πολιτισμοῦ*, Ἀθήνα 1982, σ. 18.

61. Περιγραφὴ τῶν πυλῶν τῆς Θεσσαλονίκης βλ. HEUZÉY L. καὶ DANUMET H., «Mission Archeologique de Macédoine», Paris 1876 καὶ Ch. Makarons, «Via Egnatia and Thessalonike», *Studies Presented to D. M. Robinson* 1951, σσ. 381-398.

62. Πρβλ. ΜΠΑΚΙΡΤΖΗ ΧΑΡ., «Περὶ τοῦ συγκροτήματος τῆς ἀγορᾶς τῆς Θεσσαλονίκης», *Ἀρχαία Μακεδονία, Β' Διεθνὲς Συμπόσιο IMXA, Θεσσαλονίκη 1997*, σσ. 257-269.

63. Βλ. σχετικὰ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΧΡ. Κ., *Ἡ κλήση καὶ οἱ ἀπαρχές τῆς ἱεραποστολικῆς δράσης*

Ἡ ἀναφορὰ τῶν Πράξεων γιὰ παραμονή τοῦ Παύλου στή Θεσσαλονίκη «ἐπὶ σάββατα τρία» (Πράξ. 17, 2), ἀφορᾷ στοῦ χρόνου τοῦ κηρύγματος τοῦ ἀποστόλου στή συναγωγή καὶ ὄχι στοῦ σύνολο τῆς παραμονῆς του στήν πόλη. Οἱ ἀναφορὲς τῆς Α΄ Θεσ. 1, 3-8. 2, 9-12. 17.19, ἀφοροῦν στή διαμόρφωση τῶν σχέσεων τοῦ Παύλου καὶ τῶν πρώτων πιστῶν τῆς Θεσσαλονικῆς. Οἱ πληροφορίες τῆς Α΄ Θεσ. 2, 1. Β΄ Θεσ. 3, 7-12, πού ἀναφέρονται στήν ἐργασία τοῦ Παύλου κατὰ τὴ διαμονή του στήν πόλη καὶ ἡ πληροφορία τῆς Φιλ. 4, 16 γιὰ οἰκονομικὴ ἐνίσχυση τοῦ ἔργου τῆς ἱεραποστολῆς ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία τῶν Φιλίππων, μᾶς ἀναγκάζουν νὰ δεχθοῦμε παραμονή τοῦ Παύλου καὶ τῶν συνεργατῶν του στή Θεσσαλονίκη περισσότερο ἀπὸ τρεῖς ἐβδομάδες⁶⁴.

Τὸ κήρυγμα τοῦ Παύλου «κατὰ τὸ εἰώθος» (Πράξ. 17, 2) πραγματοποιήθηκε στή συναγωγή τῶν Ἰουδαίων τῆς Θεσσαλονικῆς. Εἶναι γεγονός ὅτι τὸ «εἰώθος» ξεκίνησε ἀπὸ τὸν Ἰησοῦ καὶ καθιερώθηκε ἀπὸ τὴν ἀρχέγονη Ἐκκλησία. Ἔτσι καὶ ὁ Παῦλος ὡς κλητὸς ἀπόστολος καὶ συνεχιστὴς αὐτῆς τῆς παραδόσεως, ἄρχιζε τὴ διδασκαλία τοῦ εὐαγγελίου ἀπὸ τὶς συναγωγές⁶⁵. Τὰ βασικὰ

τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, Θεσσαλονίκη 2008, σ. 308 ἐξ. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Οἱ ἀναβάσεις τοῦ ἀποστόλου Παύλου στὰ Ἱεροσόλυμα ἀπὸ τὴν κλήση του ὡς τὴν Ἀποστολικὴ Σύνοδο. Ἱστορικοθεολογικὴ θεώρηση σχετικῶν διηγήσεων τῆς πρὸς Γαλάτας ἐπιστολῆς καὶ τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων», στὸ *Βιβλικὲς Μελέτες γιὰ τὸν ἀρχέγονο Χριστιανισμό*, Θεσσαλονίκη 1998, σ. 213. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Ὁ ἀνθύπατος τῆς Κύπρου Σέργιος Παῦλος, σύμφωνα μὲ τὶς μαρτυρίες τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων (13, 4-12) καὶ ἐξωβιβλικῆς ἀρχαιολογικῆς πηγῆς-ἐπιγραφῆς», στὸ *Βιβλικὲς Μελέτες γιὰ τὸν ἀρχέγονο Χριστιανισμό*, σσ. 81-122. Πρβλ. GAPP K. S., «The Universal Famine under Claudius», *HThR* 28 (1935), 258-265. ΒΟΥΛΓΑΡΗ ΧΡ., *Χρονολογία τῶν γεγονότων τοῦ βίου τοῦ Ἀποστόλου Παύλου*, Ἀθῆναι 1991.

64. Περισσότερα γιὰ τὸ χρόνο τῆς παραμονῆς τοῦ Παύλου στή Θεσσαλονίκη βλ. ΓΑΛΑΝΗ ΙΩ., «Συγκριτικὴ ἐξέταση τῶν Πράξεων (17, 1-10) καί, Α΄, Β΄ πρὸς Θεσσαλονικεῖς γιὰ τὴν ἰδρυση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Θεσσαλονικῆς», *Βιβλικὲς ἐρμηνευτικὲς καὶ θεολογικὲς μελέτες*, Θεσσαλονίκη 2001, σσ. 649-676, ἰδιαιτέρως σ. 657, ὅπου ἀναφέρει: «Στὴ Θεσσαλονίκη ὁ Παῦλος σύμφωνα μὲ τὶς Πράξεις, κήρυξε τὸ εὐαγγέλιο τοῦ Χριστοῦ στή συναγωγή τῶν Ἰουδαίων ἐπὶ τρία συνεχόμενα Σάββατα (17, 2). Ὁ χρόνος δηλ. τῆς παραμονῆς του στή Θεσσαλονίκη πρέπει νὰ διήρκεσε ἀπὸ 16 μέχρι 27 ἡμέρες. Ἡ Α΄ πρὸς Θεσσαλονικεῖς ὁμως φαίνεται νὰ ὑπαινίσσεται πολὺ μεγαλύτερο χρόνο παραμονῆς, τὸν ὁποῖο πολλοὶ ὑπολογίζουν σὲ 2-3 μῆνες. Ἄν δεχτοῦμε τὸ μεγαλύτερο χρόνο παραμονῆς ποῦ προκύπτει ἀπὸ τὶς Πράξεις (17, 2), δηλ. τὶς 27 ἡμέρες, φαίνεται πὺς αὐτὸς δὲν εἶναι ἀρκετὸς γιὰ νὰ δικαιολογήσει τὴ μεγάλη πρόοδο ποῦ παρουσίασαν οἱ Θεσσαλονικεῖς στή νέα πίστη» πρβλ. WIKENHAUSER A., *Die Apostelgeschichte*, Regensburg 31956, σ. 193 καὶ HAENCHEN E., *The Acts of the Apostles*, σ. 507, ὅπου ἀναπτύσσεται ὁ παραπάνω προβληματισμός, γιὰ τὸν χρόνο παραμονῆς τοῦ Παύλου στή Θεσσαλονίκη.

65. Γιὰ τὴν παρουσία τοῦ Παύλου στή Θεσσαλονίκη βλ. ΓΑΛΑΝΗ ΙΩ., «Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος καὶ ἡ Θεσσαλονίκη», *Βιβλικὲς ἐρμηνευτικὲς καὶ θεολογικὲς μελέτες*, Θεσσαλονίκη

σημεία τοῦ κηρύγματος στή Θεσσαλονίκη ἦσαν τρία: α) ὁ Μεσσίας θά πάθει, β) θά ἀναστηθεῖ ἀπό τοὺς νεκρούς, ὥστε νὰ ἐκπληρωθοῦν οἱ προφητεῖες καὶ γ) αὐτὸς ὁ Μεσσίας Χριστὸς εἶναι ὁ Ἰησοῦς πού κηρύσσει ὁ Παῦλος. Βέβαια οἱ μεσσιανικὲς ἀντιλήψεις τῶν Ἰουδαίων τῆς ἐποχῆς τοῦ Χριστοῦ εἶχαν περισσότερο ἐγκοσμοκρατικὸ πολιτικὸ χαρακτῆρα, παρὰ πνευματικὸ. Γι' αὐτὸ ἡ διδασκαλία γιὰ παθητὸ Μεσσία θεωρεῖτο σκάνδαλο γιὰ τοὺς Ἰουδαίους. Τὰ ἐπιχειρήματά του ὁ Παῦλος, ὅπως καὶ ὁ Ἰησοῦς, τὰ ἀντλούσε ἀπὸ τίς Γραφές, ὁμως ἡ ἐρμηνεία τῶν γεγονότων δὲν συνέπιπτε μὲ ἐκείνη τῶν ἡγετῶν τῆς ἰουδαϊκῆς κοινότητος τῆς Θεσσαλονίκης.

Φαινομενικὲς διαφορὲς ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον τοῦ κηρύγματος τοῦ Παύλου στή Θεσσαλονίκη ὑπάρχουν ἀρκετὲς ἀνάμεσα στὶς μαρτυρίες τῶν Πράξεων καὶ τῶν Α' καὶ Β' πρὸς Θεσσαλονικεῖς. Ὑποστηρίχθηκε ὅτι οἱ διαφορὲς ὀφείλονται στὸ ἀκροατήριον πού ἀπευθύνθηκε τὸ κήρυγμα τοῦ ἀποστόλου. Οἱ Πράξεις διασώζουν τὸ κήρυγμα τῶν τριῶν Σαββάτων τῆς συναγωγῆς τῶν Ἰουδαίων, ἐνῶ οἱ ἐπιστολὲς τὸ κήρυγμα πού ἀπηύθυνε ὁ ἀπόστολος πρὸς τοὺς ἐξ ἐθνῶν χριστιανούς στὸ σπίτι τοῦ Ἰάσονα⁶⁶. Ἡ προσαρμογὴ τοῦ περιεχομένου ἀνάλογα μὲ τὸ ἀκροατήριον εἶναι μία πάγια ἱεραποστολικὴ τακτικὴ τοῦ Παύλου. Ἡ πρώτη χριστιανικὴ κοινότητῃς Θεσσαλονίκης συγκροτήθηκε ἀπὸ ἓνα περιορισμένον ἀριθμὸν ἐξ Ἰουδαίων, ἀπὸ πλῆθος πολὺ τῶν σεβομένων Ἑλλήνων⁶⁷ καὶ ἀρκετῶν γυναικῶν πού εἶχαν ἐπιρροή στὴν κοινωνία τῆς πόλεως. Ἀνάμεσα στοὺς πρώτους χριστιανούς συγκαταριθμοῦνται ὁ Ἰάσωνας, ὁ Ἀρίσταρχος καὶ ὁ Σεκοῦνδος⁶⁸.

Ἡ στάση τῶν Ἰουδαίων ἀπέναντι στὸν ἀπόστολο Παῦλο ὑπῆρξε ιδιαίτερα ἐχθρική. Μετὰ τίς πρώτες ἐπιτυχίες πού παρουσίασε τὸ κήρυγμα τοῦ ἀποστό-

2001, σσ. 490-508. ΓΑΛΙΤΗ Γ. ΑΝΤ., «Ὁ ἀπόστολος Παῦλος καὶ ἡ Ἐκκλησία τῆς Θεσσαλονίκης», *Πρακτικὰ Θεολογικοῦ Συνεδρίου*, Θεσσαλονίκη 1989, σσ. 105-114 καὶ ΣΙΩΤΟΥ Μ. ΑΝΤ., «Εἰκόνας ἀπὸ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ ἀποστόλου Παύλου εἰς Θεσσαλονίκην», *Γρηγ. Παλ. 35* (1953), 215-233. Ὅσον ἀφορᾷ στὸ πρόβλημα ἂν ὑπῆρχε μία συναγωγὴ «ἢ συναγωγή», ἢ πολλὲς συναγωγές «συναγωγή», βλ. ΖΑΗΝ ΤΗ., *Die Apostelgeschichte des Lucas*, Leipzig 1912, σ. 1586 ἐξ. καὶ ΗΑΕΝΤΣΕΝ Ε., *The Acts of the Apostles*, σ. 506.

66. Βλ. σχετικὰ ΓΑΛΑΝΗ ΙΩ., «Συγκριτικὴ ἐξέταση τῶν Πράξεων (17, 1-10) καὶ Α', Β' πρὸς Θεσσαλονικεῖς γιὰ τὴν ἰδρυση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Θεσσαλονίκης», ὅπ.π., σσ. 649-676.

67. Βλ. ΓΑΛΑΝΗ ΙΩ., «Καὶ τῶν σεβομένων ἐλλήνων πλῆθος πολὺ». Ἡ συνάντησις τοῦ Χριστιανισμοῦ μὲ τὸν εἰδωλολατρικὸν κόσμον», *Βιβλικὲς μελέτες*, Θεσσαλονίκη 2001, σσ. 730-746.

68. Περισσότερα βλ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ ΑΝ., *Θεσσαλονικεῖς συνεργάτες τοῦ Παύλου*, Θεσσαλονίκη 1958.

λου στη Θεσσαλονίκη αναγκάστηκε να μεταφέρει την ιεραποστολική του δράση στο σπίτι του Ίάσονα, όπου φιλοξενητό και συγχρόνως εργαζόταν στο εργαστήρι του νέου μαθητή. Ένώ στην αρχή οι ηγέτες της ιουδαϊκής κοινότητας τηρούσαν στάση άναμονης, όταν διαπίστωσαν ότι ο αριθμός των χριστιανών αυξάνει και μεταστρέφονται εκτός από τον περιορισμένο αριθμό των συμπατριωτών τους, πλήθος πολύ των «σεβομένων ελλήνων» (Πράξ. 17, 4) και γυναικῶν τῆς ἀνώτερης κοινωνικῆς τάξεως τῆς πόλεως ζήλησαν τὸ ἔργο τῆς ιεραποστολῆς⁶⁹.

Ἐπειδὴ ὁ ἀριθμὸς τῶν μελῶν τῆς ιουδαϊκῆς κοινότητος ἦταν περιορισμένος, γιὰ νὰ διευρύνουν τὴν βάση τους καὶ νὰ ἐμφανίσουν στοὺς ἄρχοντες τῆς πόλεως τὴν κινητοποίησή τους ὡς λαϊκὴ ἐξέγερση, πλήρωσαν καὶ προσέλαβαν διάφορους ἀργόσχολους καὶ πονηροὺς ἄνδρες ποὺ γυρνοῦσαν στὴν ἀγορὰ (ἀγοραίους)⁷⁰. Ἔτσι δημιουργήθηκαν οἱ προϋποθέσεις γιὰ νὰ φανεῖ τὸ κίνημα τῶν Ἰουδαίων ὡς ἐπικίνδυνος ξεσηκωμὸς τοῦ λαοῦ. Κατόρθωσαν πραγματικὰ νὰ ἀναστατώσουν τὴν πόλη μὲ τὸν ξεσηκωμὸ τοῦ ὄχλου. Ὅλοι γνώριζαν τὸ μέρος ὅπου παρέμενε ὁ Παῦλος καὶ οἱ συνεργάτες του, γι' αὐτὸ καὶ συγκεντρώθηκαν ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ Ίάσονα⁷¹, ἐνὸς Ἑβραίου ἢ ἐξελληνισμένου Ἰουδαίου ποὺ ἔγινε συνεργάτης τοῦ ἀποστόλου, καὶ ζητοῦσαν τὴν ιεραποστολικὴ ὁμάδα μὲ

69. Γιὰ τὴ μέθοδο τοῦ κηρύγματος τοῦ Παύλου, σύμφωνα μὲ τίς Α' καὶ Β' Θεσ. καὶ Πράξ. 17, 2-4 βλ. KEMMLER D. W., «Faith and Human Reason. A study of Paul's Method of Preaching as Illustrated by 1-2 Thessalonians and Acts 17, 2-4», *N.T. Supl.* 40 (1975), 80 ἔξ.

70. Ὁ DUNN J. D. G., *The Acts of the Apostles*, σ. 227, ὑποστηρίζει ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι μπορούσαν νὰ προκαλέσουν μία τέτοια λαϊκὴ ἐξέγερση τοῦ ὄχλου τῆς πόλεως, γιατί ἡ ιουδαϊκὴ κοινότητα ἦταν τμῆμα τοῦ κατεστημένου τῆς κοινωνίας. Γι' αὐτὸ μπορούσε νὰ ἐξαγοράσει τὴ λαϊκὴ ἀποστροφή γιὰ νέες καὶ παράδοξες διδασκαλίες ποὺ εἰσάγονταν στὴν πόλη. Ὁ ΠΛΑΤΩΝΑΣ, *Πρωταγόρας* 347C, κάνει λόγο γιὰ ὁμάδα «τῶν φαύλων καὶ ἀγοραίων ἀνθρώπων», ὁ Ξενοφῶν, στὰ *Ἑλληνικά* I, 2, 23, μιλά γιὰ «τὸν ἀγοραῖον... ὄχλον». Καὶ ὁ Πλούταρχος στὸν Αἰμίλιο Παῦλο, μιλά γιὰ «ἀνθρώπους ἀγενεῖς καὶ δεδουλενωτάς, ἀγοραίους δὲ καὶ δυναμένους ὄχλον συναγαγεῖν καὶ σπουδαρχία καὶ κραυγὴ πάντα πράγματα βιάσασθαι». Σχόλια βλ. BRUCE F. F., *The Acts of the Apostles*, σ. 326. CONZELMANN H., *Acts of the Apostles*, σ. 135.

71. Ὁ ΣΙΩΤΗΣ M. A., «Εἰκόνες ἀπὸ τὴν ἐπίσκεψη τοῦ Ἀποστόλου Παύλου εἰς Θεσσαλονίκη», *Γρηγ. Παλ.* 35 (1953), 224, ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Ίάσωνας ἦταν Ἕλληνας προσήλυτος καὶ πιθανὸν πολὺ εὐκατάστατος. Πιστεύει ὅτι ὁ Παῦλος καὶ οἱ συνοδοὶ του εἶχαν ἀπὸ τοὺς Φίλιππους εἰδικὲς συστάσεις γιὰ τὸν Ίάσονα μὲ τὴν προοπτικὴ τῆς παραμονῆς στὸ σπίτι του καὶ παράλληλα τῆς ἀσκήσεως τοῦ ἐπαγγέλματος τοῦ σκηνοποιοῦ στὸ ἐργαστήρι του. Ὁ Σιώτης πιστεύει ὅτι σύμφωνα μὲ τὸ Πράξ. 17, 6 ὁ Ίάσωνας, πολὺ πιθανόν, εἶχε βιοτεχνία στὸ σπίτι του, ὅπου ἐργαζόταν ὁμάδα τεχνιτῶν οἱ ὁποῖοι ἀσπάζτηκαν μαζί του τὸν Χριστιανισμό.

σκοπό να την παρουσιάσουν στη συνέλευση του λαού, τον δήμο. Η κινητοποίηση του ὄχλου δὲν ἄφηνε περιθώρια στο θεσμοθετημένο διοικητικό ὄργανο, ὅπως ἦταν ὁ δήμος, να λειτουργήσει, γιατί τὸ μετέβαλαν σὲ συγκέντρωση μαινόμενου πλήθους.

Ὁ Παῦλος καὶ οἱ συνεργάτες του ἀπὸ μέρος γνώριζαν τὴν κινητοποίηση τῶν ἡγετῶν τῆς συναγωγῆς καὶ μόλις ἀντιλήφθηκαν ὅτι τὸ σχέδιο τῆς συλλήψεως τοὺς ἄρχισε νὰ ἐφαρμόζεται, τότε κρύφτηκαν ἢ ἐγκαίρως φυγαδεύτηκαν. Ἀφοῦ δὲν βρῆκαν τοὺς πραγματικούς ἐνόχους οἱ Ἰουδαῖοι καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἐθνικῶν, συνέλαβαν τὸν Ἰάσονα⁷² καὶ ὅσους χριστιανούς συνάντησαν ἐκείνη τὴν ὥρα στὸ σπίτι του καὶ τοὺς ἔσυραν βιαίως μπροστὰ στοὺς ἄρχοντες τῆς πόλεως, τοὺς πολιτάρχες⁷³, οἱ ὅποιοι ἦσαν ὑπεύθυνοι γιὰ τὴν τήρηση τῆς τάξεως καὶ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν νόμων τῆς Ρωμαϊκῆς ἐξουσίας. Βέβαια οἱ ἔνοχοι ἀπουσίαζαν καὶ δὲν συνελήφθηκαν. Ὅμως ὁ Ἰάσωνας καὶ οἱ ἄλλοι χριστιανοὶ θεωρήθηκαν συνένοχοι. Ὁ πρῶτος γιατί φιλοξενοῦσε καὶ ὑπέθαλπε τοὺς ταραξίες καὶ οἱ δεύτεροι γιατί ἀκολούθησαν τὴ διδασκαλία καὶ συντάχθηκαν μὲ ἐκείνους πού ἦσαν πολιτικοὶ μεσσιανιστὲς καὶ ὑποκινοῦσαν ἐξεγέρσεις σὲ διάφορες πόλεις τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας⁷⁴.

Ὡστόσο τὸ κατηγορητήριο στρεφόταν κυρίως ἐναντίον τοῦ Παύλου καὶ τῶν συνεργατῶν του μὲ τρεῖς συγκεκριμένες καταγγελίες: α) εἶχαν ἀναστατώσει τὴν οἰκουμένη καὶ τώρα τὴν πόλη τῆς Θεσσαλονίκης, β) παρῆβαιναν τοὺς νόμους τοῦ αὐτοκράτορα, «τὰ δόγματα Καίσαρος» (Πράξ. 17, 7) καὶ γ) ἰσχυρίζονταν

72. Ὁ ΙΕΡΟΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, *Ἐρμηνεῖα εἰς τὴν πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολήν*, PG 60, 677, ταυτίζει τὸν Ἰάσονα τῶν Πράξεων καὶ τὸν Ἰάσονα τοῦ Ρωμ. 16, 21: «Τούτου τοῦ Ἰάσονος καὶ Λουκάς μέμνηται, καὶ τὴν ἀνδρείαν αὐτοῦ παρίστησιν ἡμῖν λέγων, ὅτι ἤγον αὐτὸν ἐπὶ τοὺς πολιτάρχας βοῶντες καὶ τοὺς ἄλλους δὲ εἰκὸς εἶναι τῶν ἐπισήμων· οὐ γὰρ ἀπλῶς συγγενῶν μέμνηται, εἰ μὴ κατὰ τὴν εὐσέβειαν εἶεν εἰκότως αὐτῶν».

73. Ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου συγκαλεῖτο ἀπὸ τοὺς ἄρχοντες τῆς πόλεως καὶ αὐτὸ τὸ δικαίωμα στὴ Θεσσαλονίκη εἶχαν οἱ πολιτάρχες, οἱ ὅποιοι ἦσαν πρόεδροι τοῦ δήμου καὶ παράλληλα διεύθυναν τὶς ἐργασίες στὶς συνέλεύσεις τῶν πολιτῶν. Βλ. BURTON E. D., «The Politarchs», *AJT* 2 (1898), 598-632. Πρβλ. RAMSAY W. M., *St. Paul the Traveller and the Roman citizen*, Michigan 1966, σ. 229 ἐξ.

74. Ὁ ΣΙΩΤΗΣ Μ., «Ὁ πολιτικὸς χαρακτὴρ τῶν ἀντιπάλων τοῦ Ἀποστόλου Παύλου», *ΔΒΜ* 5 (1977/78), 136-177 ὑποστηρίζει ὅτι τὸ ὅλο ἔργο τῆς ἐξεγέρσεως τοῦ ὄχλου καὶ τῆς ἐκδιώξεως τοῦ Παύλου καὶ τῶν συνοδῶν του στὴ Θεσσαλονίκη πραγματοποιήθηκε ἀπὸ τὸν ἐθνικὸ φανατισμὸ τῆς τάξεως τῶν Φαρισαίων καὶ Ζηλωτῶν μὲ τὴν συνεργασία τῶν πρακτόρων τῆς ἰουδαϊκῆς προπαγάνδας. Γιὰ τὴν ὁργανωμένη προπαγάνδα τῶν Ἑβραίων κάνει λόγο ὁ FOAKES-JACKSON F. J., *The Acts of the Apostles*, London 1960, σ. 160.

ὅτι ὁ πραγματικὸς βασιλεὺς δὲν εἶναι ὁ Ρωμαῖος αὐτοκράτορας, ἀλλὰ κάποιος ἄλλος, ὁ Ἰησοῦς. Φαίνεται ὅτι γινώριζαν οἱ Ἰουδαῖοι τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἱεραποστολικῆς δράσεως τῆς πρώτης καὶ δεύτερης περιοδείας τοῦ Παύλου. Γι' αὐτὸ θεωροῦσαν τὴν παράβαση τῶν νόμων τοῦ αὐτοκράτορα ἀναστάτωση τῆς οἰκουμένης, ὅλης τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας καὶ εἰδικὰ τῆς Θεσσαλονικῆς⁷⁵.

Τὰ «δόγματα Καίσαρος» (Πράξ. 17, 7) ἀφοροῦσαν κατ' ἄλλους στὰ διατάγματα πὺ ἐξέδωσε κατὰ καιροὺς ὁ Κλαύδιος τόσο στὴ Ρώμη ὅσο καὶ στὴν Ἀλεξάνδρεια γιὰ τοὺς Ἰουδαίους καὶ κατ' ἄλλους ἀφοροῦσαν στὸν ὄρκο πίστεως πὺ ἔδιναν ὅλοι οἱ πολῖτες τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους στὸν αὐτοκράτορα. Ἡ βασικὴ κατηγορία εἶναι ὅτι ὁ Παῦλος καὶ οἱ συνεργάτες του δὲν ἀναγνώριζαν τὸν Ρωμαῖο αὐτοκράτορα, ἀλλὰ διακήρυτταν κάποιον ἄλλο πὺ λεγόταν Ἰησοῦς⁷⁶. Πρόκειται γιὰ πλήρη παρανόηση τοῦ κηρύγματος τῶν ἀποστόλων πὺ ἀναφερόταν στὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ καὶ στὴν διδασκαλία γιὰ τὰ ἔσχατα. Ὅμως αὐτοὶ πὺ πραγματικὰ ἀνέμεναν τὸν ἐρχομὸ ἑνὸς Μεσσία ἐγκοσμοκρατικοῦ ἄρχοντα τῶν Ἰουδαίων ἦσαν οἱ ἴδιοι οἱ κατήγοροι τῶν ἀποστόλων. Οἱ ἀρχεὲς τῆς πόλεως, οἱ πολιτάρχες⁷⁷, μὲ τὴν ἐμπειρία πὺ εἶχαν, ἐκτόνωσαν τὴν κατάσταση λαμβάνοντας ἐγγύηση χρηματικὴ καὶ προφορικὴ διαβεβαίωση γιὰ τὴν ἀπομάκρυνση τῶν ἀποστόλων καὶ μάλιστα χωρὶς ἐπιστροφή στὴ Θεσσαλονικὴ.

ε. Οἱ δύο πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολές

Παρὰ τοὺς ἰσχυρισμοὺς σύγχρονων ἐρευνητῶν γιὰ τὶς οὐσιαστικὲς διαφορὲς τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν Α' καὶ Β' πρὸς Θεσσαλονικεῖς γιὰ τὴν ἵδρυση τῆς Ἐκκλησίας τῆς πόλεως, σὲ ἐκτενὴ μελέτη μας ἀποδείξαμε ἀναλυτικὰ πὺ εἶναι ἀστήριχτοι⁷⁸. Οἱ ἐπιστολὲς Α' καὶ Β' πρὸς Θεσσαλονικεῖς

75. Σχόλια γιὰ τὶς πολιτικὲς κατηγορίες ἐναντίον τοῦ Παύλου βλ. ESLER PH. F., *Community and Gospel in Luke-Acts. The social and political motivations of Lucan Theology*, Cambridge 1989, σ. 204 ἔξ.

76. Γιὰ τὸ πρόβλημα «δόγματα Καίσαρος» (Πράξ. 17, 7) βλ. σχόλια HAENCHEN E., *The Acts of the Apostles*, σ. 508. DUNN J. D. G., *The Acts of the Apostles*, σ. 229.

77. Εἰδικὰ γιὰ τὶς ἀρμοδιότητες τῶν πολιταρχῶν βλ. ΚΑΝΑΤΣΟΥΛΗ Δ., «Περὶ τῶν πολιταρχῶν τῶν Μακεδονικῶν πόλεων», *ΕΕΦΣΠΘ* 7 (1957), 157-179. C. Schuler, «The Macedonian Politarchs», *Classical Philology* 55 (1960), 90-100. CISCHNITZER F., «Politarches», *PW Supplement* 13 (1973), 483-500.

78. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΧΡ. Κ., *Ἡ συγκρότηση τῆς πρώτης χριστιανικῆς κοινότητος τῆς Θεσσαλονικῆς. Συγκριτικὴ μελέτη τῶν Πράξεων 17, 1-10 καὶ τῶν Α' καὶ Β' πρὸς Θεσσαλονικεῖς*, Θεσσαλονικὴ 2008, σ. 496.

ἀποτελοῦν τὰ ἀρχαιότερα κείμενα τῆς χριστιανικῆς γραμματείας, τὰ ὁποῖα γράφθηκαν ἀπὸ τὴν Κόρινθο, ἡ πρώτη τὸ 50 καὶ ἡ δευτέρα τὸ 51⁷⁹. Παρόλο, πὺν οἱ σύγχρονοι ἐρευνητὲς ἀμφισβητοῦν τὴν Β΄ πρὸς Θεσσαλονικεῖς⁸⁰ ἐντάσσοντάς τὴν στὶς λεγόμενες Δευτεροπαύλειες ἐπιστολές, τὰ ἱστορικά καὶ θεολογικά δεδομένα, καθὼς ἐπίσης καὶ ἡ παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, συνηγοροῦν ὑπὲρ τῆς γνησιότητος τῶν δύο ἐπιστολῶν⁸¹.

Οἱ Θεσσαλονικεῖς, σύμφωνα μὲ τὶς πληροφορίες τῶν σχετικῶν ἐπιστολῶν τους, στὴν ἀρχὴ θεώρησαν τὸν Παῦλο ὡς ἓνα φιλόσοφο-ἱεροκήρυκα⁸² ἀπὸ ἐκεῖνους πὺν ἐπισκέπτονταν πολλὰς φορὰς τὴν πόλιν τους καὶ προσπαθοῦσαν νὰ κάνουν ὁπαδοὺς ἐπιδεικνύοντας τὴ ρητορικὴ τους ἰκανότητα καὶ διδάσκοντας διάφορες φιλοσοφικὰς καὶ ἠθικὰς ἀρχές. Ὅμως ὁ Παῦλος εἶχε στενὲς διαπροσωπικὰς σχέσεις μὲ τοὺς Θεσσαλονικεῖς⁸³ καὶ τὸ κήρυγμά του στηριζόταν στὸν λόγο τοῦ Θεοῦ καὶ ὄχι στὴ δική του ρητορικὴ ἰκανότητα. Ἐπίσης ἡ ἐξασφάλιση τῶν ἐξόδων τῆς ἱεραποστολικῆς ομάδας ἀπὸ τὸν ἴδιο καὶ τοὺς συνοδοὺς του ἔδειξε ὅτι ὄχι μόνον δὲν ὑποτιμοῦσε τὴν ἐργασία, ἀλλὰ προσπαθοῦσε νὰ μὴ ἐπιβαρύνει κανένα γιὰ τὶς ἀνάγκες του.

Ἀπὸ μία συγκριτικὴ μελέτη τῶν δύο ἐπιστολῶν φαίνεται πὺς ὑπάρχει διαφοροποίηση τῆς εἰκόνας τῆς πορείας τῆς πνευματικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς τῆς πρώτης χριστιανικῆς κοινότητος τῆς Θεσσαλονίκης στὴ Β΄ πρὸς Θεσσαλονι-

79. Βλ. ΚΑΡΑΒΙΔΟΠΟΥΛΟΥ Ἰ. Δ., «Ἀποστόλου Παύλου Α΄ καὶ Β΄ πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολές: Οἱ ἀπαρχὲς τῆς χριστιανικῆς γραμματείας», *Μελέτες ἐρμηνείας καὶ Θεολογίας τῆς Καινῆς Διαθήκης*, Θεσσαλονίκη 1990, σσ. 279-298.

80. Γιὰ τὴ θεολογία τῶν δευτεροπαύλειων ἐπιστολῶν καὶ εἰδικὰ τὴν πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολὴ βλ. ΑΤΜΑΤΖΙΔΗ ΧΑΡ., *Ἀπὸ τὴν βιβλικὴν ἔρευνα στὴν πίστη τῆς ἐκκλησίας. Συνοπτικὴ θεολογία τῆς Καινῆς Διαθήκης*, τόμ. Α΄, Θεσσαλονίκη 2010, σ. 459 ἔξ.

81. Γιὰ τὸ πρόβλημα τῆς γνησιότητος τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἀπ. Παύλου καὶ ἰδιαίτερα τῆς Β΄ πρὸς Θεσσαλονικεῖς βλ. ΚΑΡΑΒΙΔΟΠΟΥΛΟΥ Ἰ. Δ., *Εἰσαγωγή στὴν Καινὴ Διαθήκη*, Θεσσαλονίκη 2007, σ. 318 ἔξ. καὶ γιὰ τὸ θέμα μας σ. 324 ἔξ. ΒΟΥΛΓΑΡΗ ΧΡ. ΣΠ., *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην*, τόμ. Α΄, ἐν Ἀθήναις 2005, σ. 595 ἔξ. ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ Ἰ. Δ., *Εἰσαγωγή στὴν Καινὴ Διαθήκην*, Ἀθήνα 1993, σ. 291. ΑΓΟΥΡΙΔΟΥ Σ., *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην*, Ἀθήνα 1971, σ. 235 ἔξ., ἰδιαίτερα 245.

82. Περισσότερα γιὰ τὴ δράση τῶν φιλοσόφων-ἱεροκηρῶν βλ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΧΡ. Κ., *Ἡ συγχρότηση τῆς πρώτης χριστιανικῆς κοινότητος τῆς Θεσσαλονίκης*, σ. 340 ἔξ., πρβλ. ΑΓΟΥΡΙΔΗ Σ., «Πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολαὶ Α΄, Β΄», *ΘΗΕ* 6 (1965), 439-440.

83. Βλ. σχετικὰ ΓΑΛΑΝΗ Ἰ. Δ., «Ὁ θεολογικὸς χαρακτῆρας τῶν διαπροσωπικῶν σχέσεων τοῦ Ἀποστόλου Παύλου μὲ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Θεσσαλονίκης», *Βιβλικὲς Ἐρμηνευτικὰ καὶ θεολογικὰ μελέτες*, Θεσσαλονίκη 2001, σ. 509 ἔξ.

κεῖς ἀπό ἐκείνη τῆς Α΄ πρὸς Θεσσαλονικεῖς. Δὲν μποροῦμε νὰ γνωρίζουμε τὸ μέγεθος τῆς διαφοροποιήσεως, ἀλλὰ μποροῦμε νὰ διακρίνουμε μιὰ ἔξαρση κάποιων προβλημάτων, ὅπως ἡ ἀνάσταση τῶν νεκρῶν, ὁ χρόνος τῆς δευτέρας Παρουσίας, ἀκόμη καὶ προβλήματα ἠθικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς πειθαρχίας με ἐπιπτώσεις στὴ θεολογικὴ σκέψη καὶ τὴν κοινωνικὴ ζωὴ τῶν χριστιανῶν τῆς Θεσσαλονίκης⁸⁴.

Ἡ διαφοροποίηση τῆς εἰκόνας τῆς ζωῆς τῆς πρώτης Ἐκκλησίας τῆς Θεσσαλονίκης στὴ Β΄ πρὸς Θεσσαλονικεῖς ὀφείλεται κυρίως σὲ δύο λόγους: α) στὴν ἔλλειψη ἐπαρκoῦς κατηχήσεως τῶν χριστιανῶν, λόγω τοῦ σύντομου χρόνου παραμονῆς τοῦ Παύλου καὶ τῶν συνεργατῶν του στὴν πόλη καὶ β) στὴν ἐμφάνιση διαφόρων ἐπιτηδεῖων προσώπων μέσα καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν κοινότητα, τὰ ὁποῖα εἴτε συνειδητὰ εἴτε ἀσυνειδητὰ προσπαθοῦσαν νὰ ἐξαπατήσουν τοὺς πιστοὺς με τὸν ἰσχυρισμὸ ὅτι τάχα φθάνει ὅπου νὰ εἶναι ἡ ἡμέρα τοῦ Κυρίου, ἡ Δευτέρα Παρουσία. Ἡ Β΄ πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἀφήνει νὰ ὑπονοηθεῖ δημιουργία κύκλου ἀντιπάλων τοῦ Παύλου στὴ Θεσσαλονίκη⁸⁵.

Ἡ ἀναστάτωση ποὺ προκλήθηκε στὴ χριστιανικὴ κοινότητα τῆς Θεσσαλονίκης δημιούργησε σχετικὴ ἀνησυχία στὸν Παῦλο καὶ προκειμένου νὰ ἀποκλείσει τίς ψευδολογίες καὶ ψευδώνυμες ἐπιστολές ποὺ κυκλοφοροῦσαν με τὸ ὄνομά του, κατακλείει τὴ Β΄ πρὸς Θεσσαλονικεῖς με ἰδιόχειρο χαιρετισμὸ⁸⁶. Ἔτσι με τὸ ἀποστολικὸ του κῦρος περιχαράκωσε τὴν πίστη τῶν χριστιανῶν τῆς πρώτης Ἐκκλησίας τῆς Θεσσαλονίκης στὴν ὀρθὴ διδασκαλία ποὺ μετέδωσαν με τὴν προφορικὴ κατηχήση ὁ ἴδιος καὶ οἱ συνεργάτες του, καθὼς καὶ με τὴν πρώτη ἐπιστολή του, τὴν Α΄ πρὸς Θεσσαλονικεῖς καὶ με τὴν προσωπικὴ μετὰγγιση ζωῆς.

Τελειώνοντας, θέλω νὰ ὑπογραμμίσω ὅτι τὸ πνεῦμα τῆς οἰκουμενικῆς ἀποστολῆς τοῦ Παύλου δὲν ἀποτελεῖ ἓνα ἀρχαιολογικὸ ὑλικὸ μόνο γιὰ μιὰν ἀκαδημαϊκὴ ἔρευνα, ἀλλὰ ἀποτελεῖ τὴ βάση, τὸ θεμέλιο καὶ τὴν κατευθυντήρια γραμ-

84. Βλ. τὴ σχετικὴ προβληματικὴ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Χρ. Κ., «Ἡ εἰκόνα τῆς πνευματικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς τῶν χριστιανῶν τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τίς Α΄ καὶ Β΄ πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολές».

85. Πρβλ. ΓΑΛΑΝΗ Ιω., *Ἡ πρώτη ἐπιστολὴ τοῦ Ἀπ. Παύλου πρὸς Θεσσαλονικεῖς*, Θεσσαλονίκη 1985. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Ἡ δευτέρα ἐπιστολὴ τοῦ Ἀπ. Παύλου πρὸς Θεσσαλονικεῖς*, Θεσσαλονίκη 1989.

86. «Ὁ ἀσπασμὸς τῆ ἐμῆ χειρὶ Παύλου ὃ ἐστὶν σημεῖον ἐν πάσῃ ἐπιστολῇ· οὕτω γράφω» (Β΄ Θεσ. 3, 17). Πρβλ. σχετικὴ περίπτωση ΣΤΟΠΙΑΝΟΥ Β. Π., «Ἡ ὑπὸ τοῦ Παύλου ἰδιόχειρος ἀνακεφαλαίωσις τῆς πρὸς Γαλάτας», ΔΒΜ 1 (1971-72), 59-79.

μη για τον οικουμενικό χαρακτήρα της αποστολής της ίδιας της Έκκλησίας στο σύγχρονο κόσμο ως τα ἔσχατα. Ἔχει δηλαδή μία δυναμική που ἀναγκάζει μία ζῶσα Ἐκκλησία νὰ διαλέγεται μετὰ τὴν σύγχρονη Εὐρώπη καὶ ὁλόκληρο τὸν κόσμο, τόσο μέσα ἀπὸ τοὺς οικουμενικοὺς διαλόγους, διορθοδόξου, διομολογιακοῦ καὶ διαθρησκειακοῦ χαρακτήρα, ὅσο καὶ μετὰ τὸν σύγχρονο ἄνθρωπο τῆς καθημερινῆς εἰδωλολατρείας, τῆς φθορᾶς καὶ τοῦ θανάτου, γιατί αὐτὸ ἀποτελεῖ ἐπιταγή τῆς οικουμενικῆς ἀποστολῆς τοῦ Παύλου καὶ τῆς ἀποστολῆς τῆς ἴδιας τῆς Ἐκκλησίας.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Μὲ ὅσα ἀνέφερα παραπάνω μπορούμε νὰ ὀδηγηθοῦμε στὰ ἑξῆς συμπεράσματα:

1. Σύμφωνα μετὰ τὶς μαρτυρίες τῶν ἐπιστολῶν τοῦ ἀποστόλου Παύλου καὶ τὶς ἀναφορὲς τῶν Πράξεων γνωρίζουμε ὅτι ὁ Σαοὺλ ἦταν γνήσιος Ἰσραηλίτης, Ἑβραῖος γέννημα θρέμμα, ἀπόγονος τοῦ Ἀβραάμ. Περιτμήθηκε βρέφος ὀκτῶ ἡμερῶν καὶ καταγόταν ἀπὸ τὴ φυλὴ Βενιαμίν. Ἀνῆκε στὴν τάξη τῶν Φαρισαίων, γι' αὐτὸ ἦταν αὐστηρὸς τηρητὴς τοῦ γράμματος τοῦ Νόμου. Παρέμεινε πιστὸς στὶς πατρογονικὲς του παραδόσεις καὶ αὐτὸ τοῦ ἐξασφάλιζε τὴν καύχησή του, γιὰ τὴν προκοπὴ του στὸν Ἰουδαϊσμὸ περισσότερο ἀπὸ πολλοὺς συνομηλικούς συμπατριῶτες του.

2. Γνώριζε τὴν ἑβραϊκὴ παρὰλληλα μετὰ τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἀφοῦ γεννήθηκε στὴν Ταρσό τῆς Κιλικίας ποῦ ἦταν μία ἀξιόλογη πόλη τῶν γραμμάτων. Ἐπειδὴ ὁ πατέρας του ἦταν Ρωμαῖος πολίτης, γι' αὐτὸ καὶ ὁ ἴδιος κατεῖχε ἀπὸ τὴ γέννησή του αὐτὴ τὴν ὑπηκοότητα. Ὡστόσο μεγάλωσε στὰ Ἱεροσόλυμα καὶ εἶχε δάσκαλο τὸν ξακουστὸ νομοδιδάσκαλο Γαμαλιήλ καὶ συμφοιτητὴ τὸν Κύπριο Βαρνάβα.

3. Ἡ ἀπόλυτη ἰουδαιοκεντρικότητα τοῦ Παύλου ἀποτελεῖ τὴν κύρια αἰτία τοῦ διωκτικοῦ του ἔργου ἐναντίον τῶν χριστιανῶν. Ὁ Λουκᾶς εἰσάγει τὸν Παῦλο στὶς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων τὴ στιγμὴ τοῦ λιθοβολισμοῦ τοῦ Στεφάνου, νὰ φυλάσσει τὰ ροῦχα τῶν ἐκτελεστῶν τοῦ πρωτομάρτυρα. Δὲν πρόκειται γιὰ ἀπλή συμμετοχὴ, ἀλλὰ συναίνεση στὴ θανάτωση. Αὐτὸ ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἀμέσως μετὰ ἄρχισε ὁ Σαῦλος τὸ διωκτικὸ του ἔργο ἐναντίον τῶν Χριστιανῶν.

4. Ἡ θεολογικὴ τεκμηρίωση τοῦ διωκτικοῦ ἔργου τοῦ Σαύλου ἐδράζεται στὸ γεγονὸς ὅτι ὁ νεανίας Ἰουδαῖος πίστευε στὴ σωτηρία διὰ τοῦ Νόμου καὶ ὄχι διὰ

Ἰησοῦ Χριστοῦ. Γι' αὐτὸ τὸ διωκτικὸ ἔργο τοῦ Σαοῦλ ἦταν ἔργο ζήλου, πίστεως καὶ ἀγάπης, ἀκόμη καὶ πρὸς τὰ θύματά του, τὰ ὁποῖα παρασύρθηκαν ἀπὸ τὸν Ἰησοῦ Χριστό. Μπροστὰ στὸ θεολογικὸ δίλημμα Νόμος ἢ Χριστὸς στήριξε τὴ σωτηρία τῶν ἀνθρώπων διὰ τοῦ Νόμου.

5. Ἡ κλήση τοῦ Παύλου στὸ Χριστιανισμὸ δὲν ἦταν μία ἱστοριοκρατικὴ ἐξέλιξη, ἀπὸ τὴν Ἰουδαϊκὴ ἐσωστρέφεια στὴν οἰκουμενικὴ ἀποστολὴ του, ἀλλὰ σύμφωνα μὲ τὸν Λουκᾶ, τὸν συγγραφέα τῶν Πράξεων, ἦταν μία ξαφνικὴ μεταστροφή πὸν προέκυψε ὕστερα ἀπὸ μία θεοφάνεια. Ὁ ἴδιος ὁ Παῦλος θεωρεῖ τὴ μεταστροφή του ὡς μία ἐπιλογὴ τοῦ Θεοῦ, πὸν ἔγινε οὐσιαστικὰ ἀπὸ τὸν καιρὸ πὸν ἦταν στὴν κοιλιὰ τῆς μάνας του, καὶ ἀποκαλύφθηκε στὸ δρόμο τῆς Δαμασκοῦ. Ἐκεῖ ὁ Χριστὸς τοῦ ἀποκάλυψε τὴν ἀποστολὴ του στὰ ἔθνη καὶ τὸν κάλεσε στὸ ἀποστολικὸ ἀξίωμα.

6. Οἱ τρεῖς παράλληλες διηγήσεις τῶν Πράξεων γιὰ τὴν κλήση τοῦ Παύλου (Πράξ. 9, 1-19. 22, 6-21 καὶ 26, 12-23), ἀντιστοιχοῦν ἢ καθεμιά στὴν τριπλῆ ἀποστολὴ του: «ὅτι σκευὸς ἐκλογῆς ἐστίν μοι οὗτος τοῦ βαστάσαι τὸ ὄνομά μου ἐνώπιον ἐθνῶν τε καὶ βασιλέων υἰῶν τε Ἰσραήλ» (Πράξ. 9, 15). Πάντως εἶναι γεγονὸς ὅτι ὁ διώκτης μεταβάλλεται σὲ διωκόμενο, ὁ στενόκαρδος Ἑβραῖος σὲ ἄνθρωπο ἀγάπης ὄλου τοῦ κόσμου καὶ τὸ ἀποκλειστικὸ κήρυγμα πρὸς τοὺς Ἰουδαίους σὲ οἰκουμενικὴ ἱεραποστολὴ πρὸς ὅλα τὰ ἔθνη.

7. Στὸ θεολογικὸ σχέδιο τοῦ Λουκᾶ στὶς Πράξεις γιὰ τὴ διάδοση τοῦ εὐαγγελίου «ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς» (Πράξ. 1, 8) ἐντάσσεται καὶ ἡ συγκρότηση τῆς Ἐκκλησίας Θεσσαλονίκης. Ὁ ἀπόστολος Παῦλος μετὰ τὴν Ἀποστολικὴ Σύνοδο στάλθηκε μὲ τὸν Βαρνάβα στὴν Ἀντιόχεια. Ἀπὸ ἐκεῖ ξεκίνησε τὴν δευτέρη ἱεραποστολικὴ του περιοδεία ἔχοντας συνοδὸ τὸν Σίλα, ἐνῶ ἀπὸ τὰ Λύστρα προστέθηκε ὁ Τιμόθεος καὶ ἀπὸ τὴν Τρωάδα ὁ Λουκᾶς. Ὁ ἀπόστολος ἀνταποκρίνεται στὸ ὄραμά του, ὅπου ἄνδρας Μακεδόνας τὸν καλοῦσε νὰ περάσει στὴ Μακεδονία καὶ νὰ ἐκχριστιανίσει τὸν ἑλληνικὸ λαό.

8. Στοὺς Φιλίππους ἴδρυνε τὴν πρώτη χριστιανικὴ Ἐκκλησία σὲ ἑλληνικό-εὐρωπαϊκὸ ἔδαφος, συνέχισε στὴν Ἀμφίπολη καὶ τὴν Ἀπολλωνία καὶ κατόπιν ἀκολουθώντας τὴν Ἐγνατία ὁδὸ ἔφθασε στὴ Θεσσαλονίκη, ὅπου συγκρότησε τὴν πρώτη χριστιανικὴ κοινότητα τῆς πόλης. Ἀπὸ τὴ Ληταία Πύλη, πὸν βρισκόταν στὸ ὕψος τῆς σημερινῆς ὁδοῦ Ἁγίου Δημητρίου καὶ ὄχι ἀπὸ τὴ Χρυσὴ Πύλη τοῦ Βαρδαρίου, μπῆκε ἡ ἱεραποστολικὴ ὁμάδα τοῦ Παύλου στὴν πόλη καὶ φιλοξενήθηκε στὸ σπίτι κάποιου Ἰάσωνα.

9. Σύμφωνα μὲ τὴν ἀναφορὰ τῶν Πράξεων, ὁ Παῦλος καὶ οἱ συνοδοὶ του παρέμειναν γιὰ τρεῖς ἑβδομάδες στὴν Θεσσαλονίκη, ἀλλὰ οἱ πληροφορίες τῆς

Α΄ Θεσσαλονικεῖς ἀνεβάζουν τὴν ἱεραποστολικὴ δράση τοῦ ἀποστόλου στὴν πόλη μᾶλλον στοὺς τρεῖς μῆνες. Τὸ κήρυγμά του ἐστιαζόταν στὸ γεγονός ὅτι ὁ Μεσσίας θὰ πάθει, ἔπειτα θὰ ἀναστηθεῖ ἀπὸ τοὺς νεκροὺς καὶ αὐτὸς ὁ Μεσσίας εἶναι ὁ Χριστὸς ποὺ κηρύσσει ὁ Παῦλος.

10. Ἡ πρώτη χριστιανικὴ κοινότητα τῆς Θεσσαλονίκης συγκροτήθηκε ἀπὸ ἓναν περιορισμένο ἀριθμὸ ἐξ Ἰουδαίων, ἀπὸ πλῆθος πολὺ τῶν σεβομένων Ἑλλήνων καὶ ἀρκετῶν γυναικῶν πλουσίων ποὺ εἶχαν ἐπιρροὴ στὴν κοινωνία τῆς πόλεως. Ἡ στάση τῶν Ἰουδαίων μετὰ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἱεραποστολικῆς δράσης τοῦ Παύλου στὴ Θεσσαλονίκη ἦταν ἐχθρική καὶ ἀναγκάστηκε ὁ ἀπόστολος νὰ φύγει πρὸς τὴ Βέροια. Ὁ Παῦλος γιὰ νὰ στηρίξει τοὺς Χριστιανοὺς τῆς Θεσσαλονίκης ἔστειλε δύο ἐπιστολές· τὴν Α΄ καὶ Β΄ πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἀπὸ τὴν Κόρινθο, τὴν πρώτη τὸ 50 καὶ τὴ δεύτερη τὸ 51, ἀπαντώντας σὲ ἀπορίες καὶ προβλήματα ποὺ δημιουργήθηκαν τὸν καιρὸ τῆς ἀπουσίας του.